

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС” У КИЇВІ

1918.

Ч. ЧОТИРИНАДЦАТЕ

Ц. 1 КАРБ. 50 КОП.

ЖОВТЕНЬ

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1918 р. НА ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

НОВА РАДА.

Газета політична, економічна і літературна
виходить щодня, окрім понеділків і днів, після великих свят.

Передплата на 3 міс.—30 руб. на 2 міс.—20 руб. на 1 міс.—10 руб.

Адреса редакції і контори: Київ, Інститутська, 22. телефон 64—80.

Редактор А. Ніковський.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК,

український місячник літератури, науки й громадського життя.

Редакція і контора: Київ, В. Підвальна № 36, пом. 3. Телефон 60—27.

Передплата: З огляду на важкі видавничі обставини передплата не установлена твердо: треба
поки-що присилати 10 карб.

Товариші робітники, селяне, козаки!

Передплачуйте й читайте

„РОБІТНИЧУ ГАЗЕТУ“

ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬ-
ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ.

Передплата на один місяць 8 карбованців.

Старих передплатників просимо вказувати № своїх попередніх адрес.
Адреса редакції і контори: Київ Михайловський пр. 35, кв. 1. Телеф. 65—10.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на двохмісяшний часопис історії, літератури і культури

„НАШЕ МИНУЛЕ“

Передплата до кінця 1918 року — 20 карб.; окреме число — 7 карб.

Видавець Т-во „Друкарь“.

Ред. П. Зайцев.

Адреса: Київ. Хрещатик 50. Т-во „Друкарь“.

Зміст 14 ч. „Книгаря“. Проф. К. Широцький.—Церковні стародруки. Л. Бурчак.—Письменник-гуманист. Проф. Іл. Свенціцький.—Дві літературних новини Галицької України. П. Богацький.—Гергарт Гауптман в українських перекладах. Критика і бібліографія. Одділи: I. Історія.—II. Публіцистика.—III. Красне письменство.—IV Видання для дітей.—V. Педагогіка і школа.—VI. Інформаційні видання.—VII. Мистецтво.—VIII. Поезії.—IX. Театр і пьеси.—X. Релігія та церква. Видавнича хроніка. Літературне життя (звістки та чутки). Листування редакції. Нові книжки (884—915). Оповідки.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання другий.

Жовтень, 1918 р.

Число 14.

Виходить що-місяця.

Церковні стародруки.

Стаття проф. К. Широцького.

Стародавні церковні книги, що заступали колись і хатню лектуру, мають на своїх полях не раз дуже інтересні записи колишніх своїх власників та читачів, і ті записи проливають багато світла на колишню книжну справу. Тут власник книги або фундатор, що надавав її до якогось храму, зазначав своє ім'я, рік і принагідний випадок купівлі книги, зазначав виплачену за книгу ціну, а до того всього часом додавав згадки про якісь визначні події в природі, у відносинах горожанських, у військовому житті і т. д. Часами ті записи обіймають широку сферу життя, і закінчуються (майже постійно) страшною погрозою судом Божим тому, хто би зважився відібрати ту книгу від обдарованої нею церкви; коли ж книга переходила з одних церковних рук до других, то це відзначалося новою припискою на ній же самій. Таким чином, в записах часом можна прослідити всю історію книжки, яка виглядає не раз дуже інтересною. Особливо ж цікава картина розгортається, коли переглянути такі приписки в багатьох книгах в якійсь бібліотеці або у музеї. Між иншим, о. Е. Сіциньський ще р. 1904 всі відчитані ним записи на книжках видав в описові старопечатної книжної збірки в Кам'яницю-Подільському, в котрих, головним чином, тут і користаємо¹⁾.

В тих записах цікаво зазначити такі посвідки, що торкаються самої історії книжки, бо не раз книги переходили з рук до рук і так часами ходили по всій Україні²⁾. Купувалися книжки звичайно там, де й друкувалися³⁾—у Києві, Львові, в Почаїві⁴⁾. Природним осередком для книжної торгівлі

мав бути Київ, де книжки продавалися в Лаврській друкарні⁵⁾ та у приватних торгівлях⁶⁾, які мали не лише книжки видаві у Києві, а й ті, що зійшли по інших місцях—у Львові, Чернігові, Москві. Київ постачав книжки на всю Україну, на Москву і навіть в полудневі словянські краї, однак з ним завше конкурував Львів з своєю Ставропигійською друкарнею.

Львівські видання теж розходилися всюди по Україні, Білорусині, Литві, Угорщині, Сербії, Молдавії, Московії, Греції й Палестині. Між Києвом та Львовом був постійний обмін книжками, а під час козацьких війн, коли видавництво у Києві було припинилося, Львівське брацтво найбільше продавало своїх книг саме у Києві. Який великий попит мало Львівське брацтво на книги, видно з того, що в 1645 р. за рік брацтво взяло було за свої книжки 3948 золотих і 2 гроші; з 11 вересня 1676 р. по 27 серпня 1681 р. — 12821 зл. 22 гр., а в 1690 р. було продано книжок на 17517 зол. й 13 грошей.

На ці гроші брацтво удержувало школу, шпиталь, друкарню, священиків, проповідників, помогало бідним церквам і монастирям та утримувало свій монастир св. Онуфрія⁷⁾. Ширші відомості про книжну торгівлю у Львові помімо Ставропигійських церковних видань наводять В. Лозинський в *Kwartalnik'u Historycznem* за 1890 рік.

Окрім цих більших друкарських осередків, в старій Україні значною книжковою продукцією для релігійних потреб визначав-

ся Почаїв⁸⁾, який взагалі був значним культурним осередком, дякуючи своїм школам та святиням. Тут з 1722 р. стався центр видавництва спеціально греко-католицького після поправки книжок, зробленої з Постанови Замойського Собору 1720 р.⁹⁾ В Почаїві можна було набувати теж і видання чужі, тільки не в Почаївській друкарні, а у зайшлих крамарів, особливо під час відпусту 15 серпня¹⁰⁾. З записів видно, що книги продавалися ще в Кам'янці і не тільки під час відпустів, а постійно¹¹⁾, теж в Уманю у василиян¹²⁾, і всюди по ярмарках¹³⁾ та відпустах¹⁴⁾—в Меджибожі¹⁵⁾, Пиляві¹⁶⁾, Тростянці¹⁷⁾.

Ціна на книжки стояла дуже висока, через те їх купували або люде заможні, або робилася складчина цілим брацтвом, фамілією й т. и. В XVII—XVIII в.в. гроші були дорогі, —капітал в 100 злотих виносив мало не декілька наших тисяч, тим то такі ціни як от 120 зл. за „Требник“ Петра Могилы¹⁸⁾, 112 зл. за Квівський „Антольоґіон“ 1734 р.¹⁹⁾, або 106 злот. за „Трефолой“ Почаївський 1777 р.²⁰⁾ дійсно треба визнати високими. Огож, не диво, що уміщення свого капіталу в книги вимагало певної обережності і тому купівля книжок відбувалася при свідках „при людях зацних і віри годних“²¹⁾, імена яких зазначувалися в відповідних записах на книзі для того, щоби забезпечити книгу від крадіжки, або якихось претензій. На одному запису, напр. посвідчується, що „купив тую книгу (це Триодь Львівського вид. 1688 р.) іерей Григорій на одиравєня служби Божої за свої власні гроші; не помогав на тоє ні брат; ні побратим, тільки за свое власное, которій книги по смерти моєї одказую своїм синам“²²⁾. Очевидно мається тут на увазі забезпечити себе і дітей від чужих претензій.

Книги, як бачимо, купувалися у власність, передавалися в спадщину: на другому примірнику такої самої „Тріоди“ 1688 р., напр., написано: „Купил сию книгу раб Божий Іоан Попович,—не кому иншому купил єї тільки дітям своїм“²³⁾. Дуже часто власник книжки дарував її або визичав до якоїсь церкви: частіше бувало так, що робилося це перед смертю; в тім разі заповідали книгу до церкви²⁴⁾ або священникові²⁵⁾; коли ж до церкви давалася книга ще за життя фундатора, то він вимовляв собі право користуватися з неї для „вигоди своєї“²⁶⁾ і для виховання дітей²⁷⁾; при тім так бувало, що миряне перед смертю звичайно передавали книги до церков²⁸⁾, а духовні особи—своїм дітям²⁹⁾; це робилося в тім інте-

ресі, аби, ставши до служби при якійсь церкві, не обдарованій книжками, вони мали можливість справляти церковні відправи. Одиначе переховувалися ті книги в церкві, яко в місці забезпеченому від злодійства та військових нападів, що—правда—на той час бували дуже жорстокі, відбувалися через цілковите збурення та пожежі. Для того жертводавці, даючи книги до церков, або до брацьких книгозборищ виговорювали собі право на випадок війни або иншого „нешасливого припадку“ забрати книгу до себе³⁰⁾. Бувало і так, що книга передавалася до церкви або священникові³¹⁾ на весь час, поки жив її властитель, а потім відходила до його дітей³²⁾.

Оскільки в свій час книжки цінувалися, видно ще й з того, що вони надавалися брацтвам, церквам та приватним особам замість боргової платні³³⁾, або їх клали в заставу замість безпеки боргу³⁴⁾. Найкраще ж можна робити висновки про цінність книжок зі зворушливого звичаю зазначати на книзі прокльони та погрозу судом божам тим, хто зважувався таку книгу вкрасти, покусувати або відчуждити від місця, де вона покладалася. Такі погрози для людей релігійних певно мали свою моральну силу: „Хто би міг віддалити оную книгу од тоє церкви й од брацтва, таковий да будет проклят анаѳема и буду ся з ним судити на второе пришествие перед справедливим Судиею“³⁵⁾—ось звичайний тип таких погроз.

При цих записах часами проливається світло і на інші боки книжної справи, уживаються давні термини паперового та друкарського діла, даються відомости про книжкові розміри і оправи: про книгу розміром фоліо (в аркуш), напр., „Служебник“ говорилося: „Служебник на десту“ або „дестовий“; розмір в кварту звався „півдестовим“³⁶⁾; фунт паперу називався „ліброю“³⁷⁾, невеликий паперовий зошит мав назву „секстерии“³⁸⁾. Убрання книжки в оправу часом теж відзначалося на книзі особливою припискою, де згадувався матеріал оправи, її вартість, жертводавець та „інтролігатор“, (оправник)³⁹⁾. На книгах же записувалися всякі жертви на церкву⁴⁰⁾, згадки про дива від чудовних образів⁴¹⁾, зазначалися різні життєві події⁴²⁾ й навіть містилися цілі тестаменти, чи обіцяні (заповіти)⁴³⁾, аби надати їм більшої сили. Це свідчить про ту велику роль, яку мала колись церковна книжка, а значить, говорить про культурне значіння тих осередків, що цю книжку продукували і які розуміли вагу цього діла, бо завше любовно прибірали свої дру-

ки в оправи, та прикрашували їх заставками й всякими образками. Кожна така книга мала відслужити службу не одному поколінню і не в одній духовній потребі, а часом в розумовій та естетичній, тому, коли вона зовсім вже обривалася, то й тоді її не нищили, а виписували „за штат“ і причислювали до церковних бібліотечних книжок ⁴⁴⁾).

¹⁾ Музей Подольського Ц. Ист. археол. Общества. I Опись старопеч. книгъ составилъ протоіерей Е. Стѣпчикій. Кампод. 1904 р. ²⁾ Ibidem № 8, 1, № 23, 2. ³⁾ № 44, 3. ⁴⁾ № 14, 1. ⁵⁾ № 57. ⁶⁾ № 10. ⁷⁾ Архив Юго-Зап. Руси ч. I, т. XII. Київ 1904, 90—92. ⁸⁾ Опись Подольск. церк.

археолог. музея № 14, 1; 44, 3; 141, 10. ⁹⁾ Архив Ю. З. Р. ч. I т. XII ст. 100. ¹⁰⁾ Опись Подольск. церк. археол. музея № 46, 12, 14. ¹¹⁾ ib. № 59, 5. ¹²⁾ ib. № 126, 5. ¹³⁾ ib. № 44, 8; 126, 5. ¹⁴⁾ ib. № 46, 12, 14; 129, 5. ¹⁵⁾ ib. № 85, 1. ¹⁶⁾ ib. № 26, 3. ¹⁷⁾ ib. № 54, 2. ¹⁸⁾ ib. № 120. ¹⁹⁾ ib. № 75, 3. ²⁰⁾ ib. № 141, 4. ²¹⁾ ib. № 8, 3; 48, 1. ²²⁾ ib. № 29, 5. ²³⁾ ib. № 30, 2. ²⁴⁾ ib. № 3. ²⁵⁾ ib. № 31, 1, 35, 5. ²⁶⁾ ib. № 29, 1. ²⁷⁾ ib. № 29, 4. ²⁸⁾ ib. № 46, 1, 3; 6. 13. № 82, 5. ²⁹⁾ ib. № 20; 29, 5; 34, 4. ³⁰⁾ ib. № 38, 4; 64, 4. ³¹⁾ ib. № 54, 2. ³²⁾ ib. № 26, 1, 75, 3. ³³⁾ ib. № 77, 1. ³⁴⁾ ib. № 19, 1. ³⁵⁾ ib. № 3; 20; 58, 19. ³⁶⁾ Памятники Врем. Комисіи по разбору др. Актов. Київ 1846. т. I, 266. ³⁷⁾ Снитко. Минская Старина, 107. № 244. ³⁸⁾ Опись книгъ Подольск. церк. арх. муз. № 57. ³⁹⁾ ib. № 23, 3. ⁴⁰⁾ ib. № 48, 2. ⁴¹⁾ ib. № 102, 3. ⁴²⁾ ib. № 30, 1; 48, 3; 58, 6. ⁴³⁾ ib. № 3. ⁴⁴⁾ ib. № 58, 14.

Письменник-гуманіст.

(З приводу видання 1-ої кн. творів Д. Марковича)*).

Стаття Л. Бурчака.

Кандидат на судові посади з доручення судового слідчого „пред'являл следствие“ злочинцеві, що вбив господиню квартири, де він жив, тяжко поранив господаря і кидався з ножем на людей, котрі з'явилися на гвалт і крик, що пісея з квартири.

В супроводженні одного тільки дозорця привели цього злочинця—маненького сухорлявого персіянина.

Він вислухав все, що йому було читано, а коли кандидат запетав, чи не має він ще чого додати до своїх попередніх слів в цій справі, то забелькотав щось, плутаючи російські слова з перськими, а потім і заплакав.

— Він, пане слідчий, прохає, щоби ви попрохали за нього у начальника,—роз'яснив надзиратель, котрий ближче стояв до персіянина і краще міг розібрати його белькотіння.

— Про що саме попросити?

— Каже: цукру йому не дають до чаю...

Убивець плакав, прохаючи цукру.

Доросла людина по-дитячому сьорбала носом і витирала сльози рукавом бушлата, і від чого?...

— Він у нас тихий, пане слідчий, дуже тихий; такого можна і зовсім без конвою пускати,—розповідав надзиратель.

Мені це згадалося, коли перечитував я оповідання Дмитра Марковича, оповідання,

де досить багато місця одводиться і людям з „мертвого дому“.

Може і про того персіянина прокурор на суді говорив що-небудь на зразок того, що і про „Івана з Буджака“:

— „Це навіки проваций чоловік, це запеклий злочинець... Погляньте на його обличчя, зверніть увагу на його завзяте мовчання, на цей упертий похмурий погляд“...

Так, одні люди стають за арештанськими ґратами перед прокурорським попітром, і зовсім інші вони десь там за мурами в'язниць і судових заля.

Оце—людське у „запеклих злочинців“, іноді таке порядне, благородне („Іван з Буджака“), іноді повне доброзичливості, каяття в заподіяному („Два платочки“), іноді глибоке і серйозне почуття („Омелько каторжний“),—це людське часто не видно буває судьям і прокурорам і у наслідку—„маленькі“ і великі „непорозуміння“, маленькі і великі трагедії...

Але, коли підходить до „злочинців“ чоловік з великою любов'ю до людей, добрий знавець людської психології, а особливо психології скривленого і ображеного чоловіка, він бачить людей в злочинцях, він знаходить у них багато такого, що ховається од інших.

Твори давно-відомого нам, але не щедрого на писання письменника Дмитра Марковича, котрі тепер, дякуючи в-тву „Дзвін“, з'являються знов на книжковому ринкові, не є літературними шедеврами

*) № зреценз. книжки 615.

вони не ті, що здобувають авторам голосної гучної слави і популярності, але у них є щось таке, що приковує до них увагу читача і літературного критика, то—великий талант чоловічності, любови до покривджених, і взагалі до народу, що кістками своїми і кров'ю угноєє ґрунт, по якому сунеться величезна колісниця історії.

Звичайно, оповідань д. Марковича не будуть читати у панських будуарах, бо їх не візьме у руки людина, що шукає у письменстві розваги і лоскотання нервів, його оповідання—це ті, на яких з погордою і може навіть з призирством дивляться „служителі чистого мистецтва“, бо... поміркуйте самі:

Ось „злочинець“ Іван з Буджака віддає усі свої гроші молодій слабій арештантці—матері; ось хворий дрібний злодій Сокольський—„з дворян“ приходить до старої бабусі прохати вибачення за дві украдених хусточки „два платочки“; ось замерзає у степу піднасих Іван Вільний, загаяючи „шматок“ шпанки до двору („шматок“); іде „у найми“ і замерзає по дорозі дівчинка Марися і голосить над нею гелодна і холодна мати („У найми“); ось „нещасні жертви неутва, злиднів і темноти“ селяне з Польщі втікають у Бразилію („Бразиліане“)...

Такі люде і такі епізоди найшли у д. Марковича свого описувача.

Усі ці випадки справжнього життя окреслено автором просто, безхитроство, доброю легкою мовою, зворушують серце і зупиняють увагу своїм благородним тоном, відношенням автора до своїх персонажів, до їх життя, до їх гіркої долі.

По характеру тем і виконання наближаються твори д. Марковича до творів другого українського письменника (з Галичини) Т. Бордуляка.

Тільки менше спокою і об'єктивності в оповіданнях Марковича. На них наложила свою важку руку наша дійсність, яка часами більш скидається на страшний кошмар, ніж на дійсне життя.

Ця дійсність, ці важкі обставини життя нашого зупанили і літературну працю Марковича.

В „Final'i“ читаємо:

„Мені дорікали, що я не пишу, але ніхто не хотів рахуватися з тим, що у сучасну добу, серед смертних кар моє серце розірване на шматки, душа моя згоріла од безмірного жалю?!“...

І далі:

815

„Як же я писатиму?“

Про кого? Мій малий талант не обійме усього горя, не сила моя обгорнути героїв, величезну постать їх; немає сила виявити моря страждань і горя людського... Про кого-ж я писатиму?

Про комах?

Судіть мене, судіть усі,—зехай судять моя рідна Україна...

Чи винен я?..

Як-же я писатиму, коли моє серце розірване на шматки, коли душа моя вигоріла од безмірного жалю!...“

Отаким страшним акордом одчаю, жаху і знесилля перед безоднею зненависти, помсти і ворожої лютої, що насунули на рідний край і рідних людей, до яких так гарно, так по-людському завжди ставився автор, закінчено першу книжку творів Дмитра Марковича.

Цей кінець один вже говорить за автора. Один він з'ясовує, що не спокійного обсерватора ми бачимо перед собою, а людину, яка живе одним життям зі своїм народом, болів його муками, киить разом з ним в казані великих страждань, мучиться і терпить.

Але треба зазначити, що автор, маючи картини сумні і безвідраді, увесь час ходючи біля тих людей, життєвий шлях яких не рожами, а тернами засіяний, не втратив віри в чоловіка, в остаточну перемогу правди.

Навіть душу Івана Петровича (в оповіданні „Свят - вечір“), кар'єриста урядовця, для якого давно вже, здавалося, замість людей стали бездушні істукани—об'єкти для допитів і „привлеченій“, навіть його душу воскрешають „ідеали минулого, безсмертні ідеали, віра молода, любов до людей, спогоди про мучеників правди й ідеї, думки, турбота й піклування про слабшого, бідного і знедоленого“...

Ми особисто гадаємо, що такі просвітлення бюрократичних душ, такі метаморфози частіше бувають в різдвних оповіданнях, ніж в житті, і саме це оповідання рахуємо одним з найслабших в збірнику, але у всякім разі воно дуже характерно для автора, що вірить в можливість таких чудесних випадків.

Воно характерно для автора, у котрого багато бадьорости і віри.

„Не смерті треба, а жити й жити,—у другому місті говорить він устами учительки Берези. Усякий дурень уміє вмерти

815

наглою смертю. Не вмірати, а жити треба! Ми люде культурні, вчені, повинні бути приміром людям простим, приміром, наукою, освітою, піднімати їх треба угору, а не нам до них спускатися!“... („Не зрозуміли“).

Так ставиться до людей і до життя автор.

І це відношення, таке серйозне і благородне, при безумовному літературному таланті, легкій гарній мові, простій формі робить оповідання Д. Марковича цікавими і потрібними.

В-во „Дзвін“ гарно зробило, взявшись до видання творів Д. Марковича, бо такі твори як найширше повинні бути розповсюджені серед читачів. Це оповідання, які

разом з творами таких наших письменників, як Марко Вовчок, Квітка, Мирний, таких поетів, як Шевченко, Щоголів, Грінченко і інших, чиї твори наскрізь пройшли глибоким гуманізмом,—навчають, як і з чим треба підходити до людей, дають зразки справжнє-людського до їх відношення, виявляють перед нами душу людську.

У них, повторюю, нема абсолютно нічого модерного, вони може навіть не задовольнятимуть читача, що до форми своєї, бо дуже прості вони, буденні.

Але хіба-ж не тією самою простотою віє од кожної сторінки таких всесвітніх творів, як, скажемо наприклад, „Хижина дяді Тома“?!

Дві літературних новини Галицької України *).

Стаття проф. І. Свенціцького.

Видавничча спілка у Львові видала в 1917 р. повість покійного Леся Мартовича—„З-бобою“ (VIII, 336 стор. in 8°), а українське видавничче товариство „Книжка“ на початку 1918 р. Антона Крушельницького повість „Рубають ліс“ (193, ст. 8 кн).

Сюжет повісти Мартовича: животіння поповича Славка Матчука на селі у своїх родичів, яких він цілих три роки дурив підробленими свідоцтвами з університетських іспитів та не знаходив в собі настільки сили, щоби заповідати собі лихо справити працею суспільною та дійсною наукою. Цілих три роки день-в-день одна і та сама історія: встане пізно, рано поснідає та в садок—копата ямки. Після гризні другий свіданок і проходка за село в поле, або до лісу; обід та прохідний сон—довгий і тяжкий, бо мама дуже любить свого Славка і годує його добірними стравами, тим паче, що й пан-отець любить смашко попоїсти. Бож він і запрацьовує собі щодня свою їжу власною турботою—то з Іваном—наймитом, то з парафіянами. Нагризеться він до обіду за всячину. От хоч би пригадає собі, що Іван сказав якесь там слово, або зробив ще торік таке-то, або робить тепер сяке. Вже й єсть приключка до глибокої думи:—а навіщо та для чого він це сказав, вчинив, або чинить? Хто думає—додумається; „ось-що та куди

він гле — мене, пан-отця скриздати він хоче!“—так вирішить він в один мент по свіданню і вже хвилюється та й Івана гризе, і Пазі—наймиці пайку дасть, та й пані матки не мляє... Відпочинуть після обіду, знов покріплять сили підвечірком, та дальше до роботи—на обійстя, у полі, на селі, бо, звісно—всякому належить працювати, як до обіду, так і до вечері. А по вечері—партія-дві преферанса і глосні мрії про те, коли у Славка буде „золотий коваїр“, як у панів у місті, та кілька то пенсії йому виїде, та яка шана буде від людей. Хоча ті мрії батьківські дуже дошкуляли Славкові, та він все таки з великим героїзмом терпів їх, бо мав у своїй неньці чудого опікуна, що вмів вчас перервати пан-отцеві мрії згадкою про сон грядущий, що так добре зміцнює сили її дитини після тяжкого учення... Ніч,—новий привід до гризні, не стільки душевої, як фізичної. І панич Славко міркує, як його рішиться підійти до Пазі; він хоче доконче, щоби пані Крандовська, жінка пана управляючого, була його, а в дійсності вдовляється і Варваркою, сільською повією, як тільки вона його сама зачепила та покликкала.. Навіть женився пан Славко також незугарно, як проходило все його життя,—йде на заклик жінки, що захотіла мати в нім законну ширму для свого особистого інтимного життя.

„Обломовщина“—подумає де-хто. Ні, не вона. Це та душевна убогість-мизерія, що з коріння підточує і нищить немалу

*) М.№ зреченз. книжок 616, 617.

частину галицької дрібної, так би сказати, міщансько-холопської „інтелігенції“. Це квінтесенція того „галичанства“ і „рутенства“, з якими колись змагалися Франко і Павлик з благословення Драгоманова, через яке вони дуже багато витеріли у власному житті—та якого в багатьох місцях не можуть перемогти кращі люде ще й сьогодні. Це та душевна мизерія, що проглинує увесь розмах і аромат життя взагалі, що утворює з великих мас людства двохногих чоловікоподібних скотів. А маси ці відомі—і в Галичині, і на Україні, і в Росії, та у всьому світі; вони тільки в галицькому письменстві не мали ще досі такого яскравого змалювання, як в „Забобоні“.

Правда, ще на початку своєї письменської діяльності Михайло Павлик дав був спробу змалювання одних своєрідних основ „інтелігентського світогляду“ галицької поцівської родини в нарисах „Пропаций чоловік“, „Рєбенцукова Татяна“ і „Юрко Куликів“, але це три перші спроби втілення тяжкої життєвої правди. Пізніше виявились оці спроби в протиклерикальному напрямкові радикальної партії, яка саме через те розвивалася занадто мляво, що би стати сильною політичною партією. В галицькому письменстві цього суспільного явища торкались дуже обережно, бо для багатьох було б це рівноважним з самообплюванням, або навіть з розхитуванням, основ суспільного життя. Микола Маковей в своїх сатиричних нарисах намагався відхилити красючок оцієї заслони впертої мовчанки, за якою значні частини галицької інтелігенції продовжували животіння в оточенні задушливих традицій псевдопанства часів мандатарів і ріжних панських слуг,—але тільки пробував.

Не диво проте, що дехто стрівув повість Леся Мартовича, видану його товаришами і приятелями в 1917 р. по рукописові, відданому ще 1911 р. „Літ. Наук. Віст.“ до друку, не тільки холодно, але й вороже. Обізвувалася давня звичка... „не нарушати святощів“... Святощів гнилого багна умової нерозвитости, безхарактерности, повного безвілля, безсердечности. Але це тільки де-хто так глядить на повість „Забобон“.

Загал, що цікавився письменницьким розвитком Мартовича, розумів гаразд, що перед ним дуже інтересний письменник—речник тої частини радикальної громади, яка вірила не тільки в сили мужицтва, але й в великі сили власного інтелігент-

ського гуртка. Більшість читачів Мартовичових збірок: „Нечитальник“, „Хитрий Панько“, „Стрибожий дарунок“ бачила, що письменник знає добре мужиче життя, що він його не ідеалізує, і не карикатурить навіть тоді, коли виступає, як знавець „хлопистики“, цеб-то тих сторінок мужичого життя, на основі знання яких можна всякому не мужикові обдурити та осміяти оцього самого мужика. Навпаки, читачі добре розуміли, що Мартович, оцей спокійний мініатюрист мужичого буття життя, оцей легкий оповідач з дрібною сарказму—підходить не раз і до життя галицького містечкового інтелігента. Але тільки підходить, злегка зачінає його, та й знову вертається до своїх мужичих типів. Такі мизерні постаті немужиків, які стрічаємо в нарисах: „Квіт на пятаку“, „Булка“, „Перша сварка“, „Кадріль“, „Прощальний вечір“—а також принагідно в „Лумерах“ і безсмертному оповіданню „Мужича смерть“ свідчили дільше за те, що письменник чує до них всіх сердечну відразу, душевну брідь. І це натурально, бо він, як інтелігент радикал, вважав за свій обов'язок, обов'язок кожного інтелігента служити справі громадській всіма найкращими силами свого ества; і, навпаки, ненавидів інтелігентський самообман, що виявляється в кличі: „ось то ми, пани інтелігенти—проводарі ваші, сірої мужичої маси; ви нас слухайте, за нами йдіть—і все буде гаразд!“.

Але ж провідне місце і значіння в громаді - народові треба заслужити дійсним званням, великою душевною силою, незламною волею, чистим характером та сердечною любов'ю до сірої мужичої і трудової маси, серед якої треба кожному бути звичайним працівником. До таких міркувань приводить нас порівняння типів і сюжетів з давніх нарисів Мартовича; вони не змінюються й після „Забобону“. В нім виведено на перший план ту частину галицької інтелігенції, якій загроджує неминуча з'гида, бо вона є представницею давніх традицій, ніби то „пан—яє рівня мужикові“, тож має право нічого не робити та добре жити, завше з повним черевом! Оскільки ж письменник зумів змалювати оце повільне вмірання - виродження, місцями може й карикатурно, настільки він тільки розвинув давню ідею, до якої підходив в попередніх дрібних малюнках. А що не дала доля протиставити оцьому малюнкові старечого маразму давнозакінченого „інтелігентського світогляду“—радісну кар-

тину буйного життя нової інтелігенції, що дійсно веде перед у громадському житті,— цього доводиться нам жаліти, але не безнадійно... Виродження — початок відродження.

„Рубають ліс“, скромно названа автором повість, в дійсності є величюною епопеєю гуцульського життя. Від початку до кінця читається вона з рівним захопленням: як сюжетом, так і гармонійною мовою, але не тою, якої без особливого словника не розумієш—або яка пудить тебе підвищенням святочної чутливості—хочби в оповіданнях Федьковича. Крушельницький — мистець сюжета, образу, він і мистець слова—фабули.

Фабула повісти дуже не складна. Гуцульське село маріє і гине від двох глитаїв: дукаря Івана Руснака і жида арендаря Гершка. Втіленням гіркою повільного вмірання від людодства ненажерливого є життя Юри Василюка, а проявом само-

оборони і життєвої самосвідомості—організаційний хист та сталева воля Василя Руснака, сина Іванового. Додати до цього кілька сторінок малюнків невгомної праці на сіножаті, на обійстю, на грядках, у лісі зимою, на шаленім Черемошові весною, та чудової місячної ночі, що сяє з верхів та віковичних борів сніговими ланами над далекорозкинутим гірським селом — ось і вся книжка, поема природної самопрояви невмиручої життєвої сили.

Ці дві новини галицької літератури, писані незалежно одна від другої, перед 1911 р. і в часи наїзду москалів на Галичину в 1914 р., дають одноцільну картину зародження нового життя на могилі давніх рабських традицій. Мартович в своїм „Забобоні“ поховав лихі традиції ніби панства. Крушельницький Антін своїм „Рубають ліс“ вивів на світ невмиручу силу мужика—людина.

Гергарт Гауптман в українських перекладах. *)

Стаття Павла Богацького.

Щоби зрозуміти як слід певний художній твір, необхідно знати досконало душу самого художника-творця, котра у відповідний мент, при відповідних умовах фізичних, так і психичних одбилась в даннім творі. В письменникові-художникові наче живе безліч людей, яких він перетворює у образи, бо його складна, чутлива багатогранна душа мусить приймати і відбивати в собі широке життя, правда, зафарблене вже власною його індивідуальністю. Часами в певного автора, хоча б, напр., Гауптмана, стриваються дуже неоднакові, навіть різні по настроях, по світоглядах, по напрямках твори, але всі вони мають свої внутрішні й зовнішні підстави, які конче треба знати, щоби зрозуміти самий твір як найблизче до розуміння його самим автором.

Вимагати від видавництва, щоби вони зробили подвійну роботу: видали самий твір та ще й подали тут же широкий і докладний критичний розгляд твору — не завжди можна, але слід би було, бо то є хоч різна, але спільна праця. І академічні, а то і популярні видання „у людей“

завжди сполучають це до купи. Інакше у суєвільності невисокої художньої культури станеться так, що одні з найбільш прекрасних творів, хоча б, наприклад, Гауптмана, вкупі з тим твори складні та глибокі, зостануться незрозумілими. В нас так воно і є з кращими творами своїх рідних письменників, так буде і з перекладами творів європейських авторів — вони не звернуть потрібної уваги, або стануть порожною, не серйозною, поверховою лектурою—шкаралупою без свого зерна.

Вважючи, що історія життя, розвитку таланту творця є історією його творів, ми використаємо тут цю методу пізнання в прикладі до Гергарта Гауптмана і його творів: „Ганнуся“ та „Затоплений Давін“, дозволивши собі коротенько перебігти його життя до утворення згаданих творів і тим освітлити їх, щоби краще зрозуміти.

Гергарт Гауптман ще в 1912 році відсвяткував свій п'ятидесятилітній ювілей. Родився він в м. Обервальдсбруні на Сілезії 15 листопаду 1862 р. По скінченню сільської школи, вступив до реальної, але її не скінчив. На четвертім році він покинув вчитись, щоби зайнятись сільським господарством в маєтку свого дядька. Не-

*) № № реценз книжок 618 і 619.

забаром прокидається в йому незвичайний потяг до художньої діяльності і молодий хлєпець вступає до школи малярства, мріючи стати різьбярем. Через пару років кидає й те, переноситься з Бреславля до Ієни, де слухає лекції Е. Геккеля, Р. Ейкена і пише драму-казку „Інгеборг“. Через рік Гауптман вже мандрує по Атлантиці, відвідує Еспанію, Італію, Малагу та Капрі, але бурхлива душа його не знаходить задоволення й в тім. Повернувшись з мандрівки, він жениться і оселяється на батьківщині. Тут у його зав'язуються знайомства з молодими письменниками — Арно Гольцем, Іоганом Шлафом та іншими. Під їх добрим впливом в йому все дужче й дужче пробивається голос поета, і ось в 1889 році з'являється перший твір Гауптмана — „Перед сходом сонця“.

На смак сучасности — це безперечно один з найслабших, найменш художніх його творів: грубий натуралізм, підкреслення самого страшного і відтучуючого в житті, то риси праці не художника, а копійця. Але не можна відривати твір, критикуючи його, від часу й ґрунту, на яким він зріс. А в Німеччині в середині 80-х років як раз виник в мистецтві новий рух — оцей самий натуралізм. Рух цей був тут наче б то літературною революцією, Sturm und Drang'ом, боротьбою проти напрямку в мистецтві епохи епігонів, проти фабрикації несмачно-солоденьких романів, проти „офранцужених“ модних драматургів. На бойовому прапорі натуралізму вже виписано було такі славні імена, як Ібсен, Толстой, Золя. І ось цей новий прапор підхвизли і гордо, одважно і свідомо піддержували ближчі друзі Гауптмана — Гольц та Шлаф. Звичайно, що не міг до них не пристати і сам Гауптман. Теорії Золя було прийнято цілком, більш того, часто, як то завжди буває, учні перебільшують вимоги свого навчителя. В таких специфічних умовах Гауптман написав свій перший драматичний твір і став він пунктом, від котрого звернувши вліво художні літературні пошукування того часу та свідомим розривом з тим, чому вчили досі — зо всім минулим.

Після „Перед сходом сонця“ робота Гауптмана пішла легко, інтенсивно: в 1890 році з'являється друга драма — „Свято миру“ і в 1891 р. — „Одинокі“. В останніх творах своїх Гауптман піддавався досить значному впливові Генрика Ібсена, але на превелику користь собі. В цю пору Гауптман виявляє незвичайну здатність змало-

увати оточення (milieu). Техніка його стає все більш досконалою, артистичною — він вводить у своїх сценичних творах „німу гру“, діалог багатий паузами, з реченнями початими і не скінченими. Психологія дієвих осіб його драм стає більш чутливою, заглибленою і то при його незвичайній здібности до тонкої філігранної відшліхтовки їх. При згаданих рисах своєї художньої натури, Гауптман стає найкращим представником німецького натуралізму, особливо коли випускає у світ своїх „Ткачів“ (1892 р.). Крім всього зазначеного вище, новим є те, що цей твір з незвичайною силою і майстерністю змальовує стан трудових шарів суспільства і особливо масові рухи. Драматичним героєм в „Ткачах“ служить у Гауптмана робоча маса, наріз, об'єднаний злиднями, голодом і тугою по кращому житті. Немоżliве до цієї пори і немислиме для інших — Гауптманові вдалось як найкраще і з цього часу своє місце першенства в німецькій літературі він займає по праву.

Але „mutantur tempora...“ — змінюються часи, змінюються і людські погляди та смаки. Натуралізм в кінці віку вже втомлює публіку, з'являється бажання бачити не лише тільки голе, правдиво списане життя гіркої дійсности, а й щось більше, втішнее, якийсь інчий світ по-за реальним. Вже і в Гауптмана самого живе в душі непоборна жага і вотяг одірватись від чорної землі, знехтись по над нею у світ ясний, мрійний. І в „Ткачах“ цей потяг вже можна спостерігти, але тут його лише занотовано і воплотився він аж в чудовім творі-казці „Ганнуса“, яку написано було після двох спроб Гауптмана дати натуралістичну комедію: „Товарищ Крамптон“ (1892) та „Бобровий кожух“ (1893).

В „Ганнусі“ ясно означилось, що Гауптман збочив з старого, привичного шляху — натуралізму, що тепер вишов далеко за його межі. Але зовсім він не пориває і з натуралізмом, бо сама драма-казка „Ганнуса“ є гармонійним сполученням натуралізму з романтизмом, казки з дійсністю і це надає цьому творові особливої цінности і цікавости вкупі з красою. „Ганнуса“ — дійсно найкращий поетичний твір Гауптмана. Він відзначається незвичайною теплотою, внутрішньою красою і зворушливістю та уявляє з себе ту ясну, просту дорігу з нетрів важкого, нужденного життя в безмежну країну казки і романтики, від темної земної туги вона стремить в Небо, в царство ясних мрій і цей потяг

вінчається небесним світлом нелюдської краси.

Після „Ганнусі“ в 1895 році в „Лесінг театрі“ ставиться нова натуралістична драма Гауптмана „Флоріан Гейер“, драма історична, з часів селянських повстань. Її колосальний розмір—в триста друкованих сторінок, з 76 активними особами та безліччю мовчазних персонажів—пошкодив справі художньої оцінки її. Вона виділяється чимсь хаотичним і неосягнутим. Сінтез сучасного і історичного цілком йому не вдався. І Гауптман незвичайно боляче пережив цей невдалий свій виступ, з'явилися сумніви і непевність в собі, в своїх силах. Як реакція тому убійчому психичному настроєві автора,—тоді з'являється нова драма казка „Затоплений Дзвін“. Вона є до певної міри сповіддю і судом автора над самим собою.

Простеживши історико-літературні та індивідуальні причини появи творів Гауптмана: „Ганнуся“ та „Затоплений Дзвін“, ми спробуємо, по змозі коротко, розглянути їх і по змісту. Почнемо з „Ганнусі“...

— Зимово бурхлива ніч у сільському захистку для бідноти. Мешканці зішлись після денної роботи і хваляться зібраним поміж добрих людей. Несподівано приносять молоденьку дівчину Ганнусю, доньку муляра Маттерна, що кинулась у воду від неможливого поводження з нею батька. Боячись нового згноювання, дівчина в розпуці пішла до ставка, бо, як поясняла сама, її „кликало“. „Хто кликав?“, питає її приятель-учитель Готвальд і Ганнуся відповідає: „Ісус Христос“. Після виспівання п. Вейтові, що сталося з дівчиною та через кого,—її залишають для лікування. Приходить лікар. Його зміняє Сестра-жалібниця Марта, котра і заходиться біля хворої з годівлею та іншим. Але Ганнуся відмовляється від всього, бо її цікавить що инше:—„Звідкіля ти прийшла сюди?... Може од Ісуса Христа?“—питає вона у Сестри. І заявляє:—„Я не хочу бути здоровою... Я так хотіла б умерти!“ Їй здається, що над нею тяжить якийсь непрощений гріх. Сестра заспокоює Ганнусю, переконуючи, що вона ще нічого лихого не вчинила на своїм віку. Під час цієї розмови з'являється постать батька. Сестра виходить по справі, а батько гнівно сварить Ганнусю і доводить до того, що вона встає з ліжка і падає непригодною. Перенесли хвору на постіль і заспокоюють, бо ніхто її батька тут не бачив. Ганнуся моляє Бо-

га і Матір'я Божу швидче взяти її до себе, як обіцяв їй учитель Готвальд, що вона піде до неба... Ганнуся не спить і починає мєрити про побрання з коханим Генриком-учителем, про щасливе життя з ним „як пара вірних голубків“. Тут їй вчулись поклики знайомі та нахощі бузової квітки—це, вона знає, від присутності тут Ісуса Христа. Сестра переймається настроєм Ганнусі і не сперечається більше з Ганнусею, але прохає її лягти та заснути під спів її колисанки. Під час співу з'являється Матуся, котра розповідає про свою подорож до неба, про те, як там хороше і обіцяє доньці, що вони швидко побачаться. Постать Матусі зникає і три білі янголи починають свій спів.

Ганнуся під впливом гостей з неба радісно хвалиться перед Сестрою своїми дарунками—золотими ключами, що відчиняють небо... З'являється чорний янгол з мечем. Він мовчить на всі запитання дівчини, але вона зрозуміла, що він прийшов по неї. З жахом просить охорони у Сестри-диякониси, яка каже, що треба готуватись до смерті. І Ганнуся готова вже до смерті, але жалкує що буде лежати у труні така „обдерта, в драгті“. „Господь одягне тебе“, відповідає Диякониса. І дійсно з'являється кравець, який приніс їй шлюбну сукню, білосерпанкову намітку, вінок та шклянні черевички. Одягають Ганнусю і кравець радіє, що нарешті „знайшлася наречена для королевича“. Ганнуся вмірає... під звуки жалібного співу, з благословення Диякониси, котра захищає її від меча чорного янгола...

З'являється учитель Готвальд з дитячим хором. На жалі учителя диякониса тишить його: „тепер вже їй добре“... „Тепер вона визволена вже навіть од сліз та страждання“. Діти співають хором. Учитель їм показує і розповідає, як „зобідранки та старчихи Ганнуся стала королівною“. Відвідують Ганнусю жінки, мешканці захистку, а також батько з лайкою та погрозою. Надходять Незнайомий, подібний до учителя, котрий дорікає батькові і пресиє його отямитись. Але він не згаває, поки не вгледів в руках Ганнусіних квітів—райських ключів, осіяних золотого-зеленим блиском, тоді муляр-Маттерн зкамнілий виходить з хати під загальний крик: розбійник, душогуб!.. А Незнайомий підійшов до Ганнусі і наказав їй встати. Дівчина встала і пізнала хто він є—це той хто кликав її раніше і тепер має право кликати „до надзореї небесні“... в Божє царство...

В иншій місці Гауптман писав:—„Подібна до Еолової гарфи душа твоя, поете! Малесенький подув примушує брєвїтя її струни. І вічно повинні згучати її струни при подихові світової туги, через те, що туга ця є основою стремлїнь до неба. Значить, пісні твої ґрунтуються на тuzї землі, але їх віячас небесний світ.“ Це все цілком стосується до нещасної „Ганнусі“...

Перейдем до пьєси „Затоплений Дзвїн“...

— „Дзвїн“, який було виито майстром Гайнріхом, везли в гори, де він „мав з гори лунаючи, звіщати кохання й мира радісну новину“, зірвався і упав в безодню озера разом зо своїм творцем. Але майстер якимсь чудом спасся від загибелі і знівечений, хворий ледве добивсь до лісової хатявки, де й падає знеможений під опіку Равтенделяйн—дівчини, що жила тут з Лісовою Бабусею. Гайнріх розповідає дівчині перед смертю своєю пригоду:—„Я впав... я жив і впав, упав і я, і... він“, й разом з тим приглядається до дівчини і питає хто вона, бо бачить в ній щось знайоме:—„мені здається—я тебе десь бачив, твій образ все лишав мене спокою, служив тобі, за тебе йшов до бою“... і далі пізнає її:

— „Ти Казка! Казко, поцілуй мене!“

Тут його знаходять Пан-отець, Вчитель та Цирулик і, погрожуючи пенанвисним гірським силам та мешканцям, одбірають хворого майстра у дівчини, і на носилках зносять з гір у долину, до людей, до його жінки і дітей... Гайнріх цілком свідомо збирається вмірати, бо його ролю на землі вже скінчено. „Старий я, вялий, негодяща форма. Мені не жаль, що Той відливник дзвонів тепер мене киде, як кепський твір; коли-ж мене разом із моїм твором в безодню туну дужою рукою, мені не жаль. Невдалий був мій твір і дзвїн той, Маґдо, що упав до долу був“вилитий зовсім не для вершин, щоб ранком гори гомоном будить, а в вечір борц колісать до сну... В долині дзвонить, а в горах ні!“ І на заспокоєння жінки Маґди майстер таки вперто стоїть на своїм:—„кажу—останній твір мій був лихий!“... „І він упав, на соню сажнів вниз, тай ляг на споді озера. Онтам лежить останній плід моєї праці, нещасний порив мого талану. За все життя я кращого не дав і дати не міг; я разом з моїм твором жбурнувсь в безодню чорну стрімголов.“ І далі признається:—„Долини мене не надять, мир долини не гоїть, як перше, серця. Все те, що в мені, з часу того, зривається в гору—ширять в сяйві сонця по над мраку, творити твори силою вершин! А що я

тільки на верхи рвучись лишь падать вмю, краще хай умру. Щоб жить далі, молодости треба, напитись треба дивного „чарзілля“, з нового цвіту дати плід новий.“ І Маґда йде за тим „чарзіллям“, але не вона, що може піддержати і зрозуміти артиста лише в долині, не вона його рятує, а няча—та казка, яку зустрів Гайнріх в горах. Вона—Равтенделяйн—лише має силу йому відкрити очі в життя нове і то на вершинах. Вона сама каже:—„я маю міць—кому цілую очі, тому вони втвираються в безкраїє“. І під її цілунок та чарами Гайнріх прозрів і почув, що відновився, „що нова туга знімає його груди“, він почув себе дужим й здоровим і бажання творчости знову пориває ним:—„Гаразд! Ще раз відважуся хотіти, ще раз свій крок на шлях життя направляю, ще раз бажати, рватись, вірить, важить, ще раз—творить, творити аж до впаду!“

Гайнріх в горах. Він творить твір новий.“ І даремні повлики пан-отцеві вернуться у долину до своїх обов'язків громадянства. Він знає, що тепер для його „долина“; для майстра вершин, де творить він новий твір—„дзвоногра“, який „заглушить бренькіт дзвонів всіх церков, нехай зве всіх до щастя, до обнов, вітає світло, що зійшло на світ!“ Даремні й оповідання, як побивається за ним жінка і плачуть осиротілі діти—„хоча увесь я—втілення кохання, хоча в коханні я найшов життя,“ але „моє вино для них одна отрута... Чи ж може той, що має замість пальців орлині бігті, може він поглядить діточе личко сплаконе?“ Ні, знайшлась друга, якій віддав він своє серце й життя.—„Прийшла вона, зняла мене із одра, життя нове дала мені“. Вона—Равтенделяйн—його казка. І край, старе зосталось у долині.—„Так—я є я! Я свідомий того, чого бажая; знаю свою міць“,—така рішуча відповідь майстра Гайнріха, і він зостається з казкою в горах... І працює тут він над своїм твором в захваті. Він щасливий своєю творчою працею:—„Благословенна творчости година!“—„Ніколи я не чувсь таким щасливим, ні раз рука так з серцем не зійшлась“. Але, як і кожний творець, він разом з тим знає муку розчаровань, сумнівів, втоми і тоді з-пересердя киде він любую роботу:—„Нехай же чорт кінча не кляте діло! Піду копать картоплю, буряки, і їсти, пити, спати і умерти“. Ворожа сила, яку він приневолив допомагати йому, змагається з ним, нашіптує щось непевне, точить його сили. І тут Гайнріх гостро відчуває, що „старий дзвїн“ має силу

над ним і ще задзвонить, погрожуючи йому, як казав пан-отець. Так, він чує занадто ясно свою безсилість досягти бажаного. „Змора його давить, душить“... Він сам вже не вірить в самого себе, як в творця, і просить Равтенделяйн завітати його в тім: — „так, невже я Бальдер? Зроби, щоб я повірив в це, щоб знав, душі моїй даруй той чару шум, якого треба, щоб творить!“... „Опаде з моїх плеч священна риза—я її не скинув. І я, що став високо, як ніхто, зійду без слова в низину і... згасну. Та пока-що подай сюди лучиво, дай світла! Більше! Освіти мій шлях! Вчини, що вмієш, серце, чудодійко! Напиться дай мені вина твого!“... Але ворожа сила не вгває, вже якийсь „чорний ельф—найбільший ворог“ силкується „стрілу смертельну“ пустити в його серце і опир, що „приходив в попівській одежі“. Дарма Равтенделяйн його заспокоює, що „ні крик людей, ні давона відгомін, ні злобні шутки Льокія не зможуть досягти його, нарешті радить тікати в глибинь нутра землі, коли нам тут злі духи надоїли“. Але дарма він, творець, і „з долини хоче глянуть на будівлю, з якою скував себе ланцюгом“. І то треба зробити найскорше, бо „сильні ворожі сили як день, так ніч працюють—підгризають основи мого твору“... Лісовик вже кличе патови з долини, щоби зруйнувати „ваала храм“. Юрба наступає, кидає камінням, але Гайнріх ще власною силою відбив цей наступ. Після борні цієї він знову почуває себе „спрагненим вина, кохання, світла і тебе“. На-ново п'є дружбу з Равтенделяйн, „бо творець, що поріжниться з тобою, упасти мусить в боротьбі. Не в силі ваги землі знести. А не зломися, дитино, ти крило душі моєї“. Після нового познання з казкою Гайнріх все-таки почуває, що він „також людина... Чи можеш це, дитино, розуміти: чужий і свій онтам внизу і тут чужий і свій я на верхах гірських“. І земля, долина його вабить і тягне до себе, і не може він вже очей своїх одірвати від неї. Коли ж малі діти, його-ж власні, принесли йому від мами жбаночок з її сльозами та розповіли, що мама „там... де водні рожі“... він вчув сильний гомін дзвона у глибині озера і взвав в тім кару Божу, тоді прогнав він і прокляв свою Казку—Равтенделяйн...

Але пішла Казка і Бальдер вмер. Гние з відходом її все: горить в горах його твір, а сам майстер, як каже Лісова Бабуся, вже смерті шукає в горах. І вона, оця знаюча все Бабуся, каже йому при зустрічі: — „ніколи вже на свій не вийдеш

верх! Ти був прямим нащадком, простим гоном, сильним, а хоч покликаним ти був, однак не був ти Вибранцем“... „Хто, як ти, зірветься летіти в сонце, та й, як ти, й потім паде у низ—не може не розбитись“. Гайнріх приймає це, як припис Долі, і чуючи, що стоїть „на межі“ просить дати побачити ще раз перед смертю „хоч заграву втраченого сяйва“. Та Бабуся відповідає:—„твій льот скінчився Заважкий тягар схилив тебе додолу. Твої твори тебе самого перейшли і ти скоривсь, як раб, а не як творець, що вміє бути паном свого твору“. Бачить Гайнріх ще раз Казку свою, але чує від неї:—„я більше не твоя. Колись, в маю це було... та, мов той май... все минуло“...

Така була страшна драма дзвонаря Гайнріха—драма артиста і творця. Але це разом драма й казка, знову значить як і раніше в „Ганусі“—перевита гірка дійсність, її буденні і щоденні страждання рядової людини з привабливою, чаруючою казкою—мрією надземних переживань людей вибраних. І коли в „Ганусі“ фігурують, як казкові персонажі, істоти неба, вищі і ідеальні, то в „Затопленому Дзвоні“ їх змінюють істоти якими фантазія людська населила ліси й гори, озера й ріки—цілу землю, це ворожа, низовервісна сила землі, з якою людина цілий вік свій мусить змагатись. І на цей раз перед нами стелиться дійсно барвиста казка: скільки тут тасмнячого, чудодійного, скільки страшних і привабливих образів! Тут оживають перед нами Боги Сонця і Грому. Ведуть веселий танок Ельфи. Ліс повний чудних маликів, потвор та різних мітичних істот. Тут лякає нас своїми вигуками дикими Водяник, то Лісовик тішать знову своїми вибриками та смішними жартами. Все це утворює той фон фантастики і символики, на яким і завдяки якому талановитий і далеко ще не скінчений художник розвернув перед нами свою душу і свою тяжку драму у чудову красу казки драми.

Що сказати про переклади?.. Переклади обох перекладачів, звичайно, не літеральні, але це їх найкраща прикмета, бо художній твір можна лише відтворити, коли бажаш, щоби він зостався художнім, але не перелицювати. Гадаємо, що автор пізнав би в них цілком свої твори, без жалю і скаргів. А це найголовніше. Обидва перекладачі відчули, як слід, душу автора і позаяк самі не є далекі від поетичної творчості, то й твір Гаутмана зостався в їх перекладі вірним первотвору. Кидається

у вічі лексика та стиль так неоднакові у двох перекладачів, навіть транскрипція авторового імені, але то вина не їх, а скорше української філології, яка не виправляла досі одної літературної мови. Правда, де-що доводиться поставити на карб і п. перекладачеві, особливо М. Голубцеві—він висіто держиться „домашнього“,

а бажано було би бачити співучастя у „всеукраїнському“—тсб-то чисто літературному, але воно не багато важить, порівнюючи з великою досконалою працею його.

З утіхою вітаємо цих європейських гостей в нашій літературі і сподіваємось, що це лише перші ластівки нашої весни.

Критика і бібліографія.

І. Історія.

620 *Др. Дмитро Донцов. Похід Карла XII на Україну. Київ. Видання „Товариства ширення народньої культури“.* 1918 р., 28 стор., ціна 1 карб.

Ця книжка є переклад на українську мову праці одного з наших учених — д-ра Донцова, виданої ним на німецькій мові, під заголовком „Karls XII Feldzug nach der Ukraine“, Wien, Gerold i C-o.

Метою цієї книжки було довести, що похід Карла XII на Україну був далеко не авантюрою, як його змальовує більшість істориків, але глибоко продуманим планом, заснованим на самих життєвих інтересах Швеції і на ясному розумінні загальноєвропейських політичних обставин, а також цілком слушним з стратегічного боку.

Треба визнати, що автор цілком довів ці свої думки. Кожному, хто прочитає книжку д-ра Донцова, стає цілком ясно, що не піти на Україну Карл XII не міг ні в якому разі, що коли б він навіть замирився раніше з Петром I, Швеції все одно через два-три роки знову довелось би вести війну з Московією і до того в обставинах, на погляд сучасників, менш сприятливих, ніж ті, в яких було ведено фактично війну Карлом на Україні.

Згожуючись цілком з автором в його оцінці походу Карла XII, ми однак не можемо згодитися з його думкою про те, що причиною того, що похід був невдалий, був тільки збіг нещасливих випадків і що коли б тих випадків не було, то історія Європи пішла-б иншим шляхом: Швеція була б сильною державою. Росія замість Балтики повинна була б шукати вільного моря в Хінах, або Індії, повстала би вже тоді сильна Українська держава, Турція залишилась би дотепер в її тодішніх межах, і т. и. Ми гадаємо навпаки, що „нещасливі випадки“ з'явились тому, що той хід історії Європи, який мав місце, фактично иншим

не міг бути, що і утворення великої Росії і не повстання тоді Української держави викликались історичною необхідністю. Але з рештою про те сперечатись нема чого, бо різниця наша в поглядах з автором пояснюється привалезністю кожного до иншої історичної школи. Взагалі можна констатувати, що коли стояти на однаковій з автором основній точці погляду, на історію, не можна не визнати, що і в згаданій часті своєї праці автор дав дуже яскравий і обґрунтований образ можливої будучини Європи, а тому його книжка від початку і до кінця читається з надзвичайною цікавістю.

На превеликій жаль, мова перекладу занадто галиційська, так що є багато місць, які мало зрозумілі навіть для інтелігентного українця. На божному кроці такі вирази, як „сеї коначної передумови успішного походу на Москву армії Карла XII, на Україні не хвибувало б“, „се було би надто ризиковне супроти тодішнього стану шведської армії, непригожости терену (рвучі ріки!)“... і т. и.

К. Лоський.

II. Публіцистика.

621 *Микола Залізняк. Нариси про національне питання. Київ. 1918 р. стор. 144. Видавництво „Серп і Молот“.* № 13. II. 2 в.

Книжка д. Миколи Залізняка уявляє собою передрук 3-х статей автора, уміщених на сторінках „Літературно-Наукового Вістника“ в роках 1911 та 1913 р. Перша стаття має титул „Національне питання в Австро-Угорщині“ (стр. 7—63) і реферує власне деякі дотичні теми уступки великого розміром видання на російській мові „Форми національного двіженія“, що вишло під редакцією д. А. Кастелянського в 1910 р. Реферат зроблено досить старанно і читач, не знайомий в оригіналі з відповідними статтями Р. Шпрінгера „Політична еволюція

національностей в Австро-Угорщині", проф. Кирила Горачка — „Чехи“, А. Фішеля — „Німці“, М. Грушевського — „Українці“, „Поляки“ — А. Васілевського, В. Піттоні — „Італійці“, Е. Кристана — „Южніе славяне“, Е. Куні — „Словаки“ і ин., що уміщені в збірнику „Форми національного двіженія“, на підставі реферату д. Залізняка матиме можливість ознайомитись з думками згаданих авторів про ті форми, в які вилився національний рух народностей Австро-Угорщини. От же читач матиме більш-менш головні відомости про чесько-німецьку, українсько-польську, італійсько-німецьку, італійсько-словінську та німецько-слов'янську боротьбу в „імперії народностей“, та про хорватомад'ярські і сербсько-мад'ярські відносини на Угорщині. Відомости ці мають стан річей перед 1910 роком. Реферат не обіймає собою румунсько-українських, німецько-румунських і україно-мад'ярських відносин, хоч часом, але дуже-дуже побіжно про них і згадує.

Даючи оцінку статей збірника, які уміщено в „Формах національного двіженія“, д. Залізник, між иншим, зауважує, що авторі їх замало місця уділили „історії національного розвитку у різних народів“ Австро-Угорщини (17 стр.) На жаль, д. Залізник в своєму рефераті так само не виправив цього дефекту, не додав де-чого з тої історії, хоч і міг те зробити, — і цим трохи зменчив значіння свого старанно обробленого, хоч часом занадто стислого, реферату.

Друга стаття М. Залізняка „Національне питання в працях останнього інтернаціонального соціологічного конгресу“ *) (стр. 64 — 89) реферує три статті другого тому праць згаданого конгресу. Згаданий том містить в собі чимало статей, присвячених виключно справам „Національної та інтернаціональної солідарности“, „Ріжним формам солідарности“, „Загальній теорії солідарности та збоченням її границям солідарности“. Не виходячи з меж „звичайної інформаційно-бібліографічної статітки“ (стр. 69) автор перенюдає зміст трьох статей: проф. Ксенополя (румун) — „Про національну та інтернаціональну солідарність“, д. Я. Новикова (москвітин) — „Суть людської асоціації“ і Л. Штайна (швайцарця) — „Космополітизм і Інтернаціоналізм“, вказує на деяку абстрактність та схоластицизм в висновках авторів і підносить цілком слушно думку про необхідність з боку соціологів цільніше простудіювати національне питання

в усій його многосторонности — національний розвиток окремих народів з погляду культурного, економічного, політичного, соціального, форми національного життя й національної боротьби, відношення між рухом національним і соціально-політичним і т. д.

Нарешті третя стаття М. Залізняка „З новішої літератури про національне питання“ (стор. 90 — 141) уявляє собою реферат праць: відомого французького історика Сенюбоса — власне цікавої передмови його до „Les aspirations autonomistes en Europe. Leçons faites à l'école des hautes études sociales“, і проф. Віденського університету Бернаніка „Die Ausgestaltung des Nationalgefühls in XIX Jahrhundert“ (Витворення національного почування в XIX ст.). Ці статті відомих учених мають великий інтерес для кожного, хто цікавиться теорією національного питання, і д. Залізник добре зробив, зреферувавши їх в своїй статті по українському. Сенюбос ставить своєю метою „дослідити сучасний стан різних країн в Європі, де населення незадоволено з своєї управи, бо її ведуть влади, зложені з чужинців, де воно бажає одержати таку незалежність, яка би дозволяла стояти під управою, або, що найменше, під адміністрацією людей, яких вона розглядає як співпатріотів“. Дослідження це приводить ученого до висновку, що національне почування прибрало форму політичної ідеї, коли державу почали розглядати, як спільну інституцію народу, вже об'єднаного вищою спільністю, традиціями, звичаями або політичним ідеалом. Лише тоді повстало бажання, щоби державу було оснований на нації, щоби управу вели люде тої самої нації, щоби територію держави було заселено співнаціональним елементом. Тоді почали осуджувати режим, який накладав на населення панування чужоземців. Підносячи високо провідні думки і висновки Сенюбоса, д. Залізник зауважує й хибні праці французького вченого: брак освітлення внутрішніх пружин кожного національного руху Європи з'окрема, і переходить до реферату праці проф. Берраіка, що на думку реферанта, є, мовляв би, поповненням прогалини в думках проф. Сенюбоса.

Не зупиняючись над цих рефератом д. Залізняка, бо це був би вже реферат його реферата, ми цікавого читача одсилаємо до самої книжки його — „Нариси про національне питання“, власне до відповідних уступів її (стр. 123 — 141).

В цілому статті М. Залізняка було уміщено свого часу на сторінках „Л. И Віст-

*) Відбувся в 1909 році в Берні — Швейцарія.

ника" і присвячено реферуванню визначних творів в справі національного питання, а тепер видано окремою книжкою. Вони будуть не зайвими для кожного, хто цікавиться теорією та історією національної справи, надто тоді, як от у нас, коли вона перестав вже бути теорією, а повертається в практику, набирає реальних форм державного життя серед бурхливих та мінливих, ще не закінчених, міжнародних конфліктів.

В передмові до свого збірника д. М. Залізняк зауважує, що він друкує окремим збірником свої статті без змін та доповнень, через незалежні од нього обставини. Доводиться пожалкувати: од перегляду та деяких доповнень книжка д. Залізняка тільки виграла б і набрала б більшої цінности, аджеж від того часу, як вперше друкувалося статті автора, література по національному питанню значно зросла і певно нею д. Залізняк, так добре ознайомлений в національній справі, міг би скористувати і для того, щоб своїм цікавим рефератам надати ще більше цікавості та цінности.

Коректу переведено добре; ціна 2 карб., як на наші часи, не дуже дорога, але вигляд книжки трохи недбайливий: різний папер, кепська обрізка його пеують вражіння.

С. Петлюра.

622 *Др. Євген Левинський. Листи з Німеччини.* Видання Союзу визволення України. Відень, 1916 р. сторін. 49. ціна 80 сот.

"Листи" ці дуже цікаві тим, що показують в коротких рисах той настрій німецького громадянства, найбільш що до України і українського питання, який існував за часів Січня—Серпня 1916 р. і який еволюційним шляхом довів до тих подій, що їх свідками ми з'являємось нині.

В першому листі автор в коротких рисах, але дуже влучно характеризує політику німців часів Бісмарка, одмічаючи, що ідеї Бісмарка про те, що завданням Німеччини є берегти на всі fronti удержання миру і тому зостатися на довгий час строго континентальною європейською державою, глибоко просякли все німецьке громадянство, яке через те перш за все дбало про мир з Росією і ні в якому разі не могло співчувати українському питанню. Але коли з 1898 р. Німеччину самими обставинами її життя було висушено на шлях світової політики, існування неподільної Росії перестало бути для німецького суспільства чимсь абсолютно необхідним, а тому питання про складові частини Росії, вийшло на сцену і зробилось

темою для обмірковань в пресі і літературі.

В дальших листах автор розглядає книжки, що вийшли в Німеччині за час війни по українському питанню, з'ясовує відношення до цього питання різних політичних партій Німеччини і вияснює, що сила Німеччини в тім, що це є держава суто національна, яка саме за допомогою своєї національної єдності повинна добути собі перемогу в війні. Сказати, наскільки висновки автора поправні тепер, поки європейської війни ще не скінчено, не можна; де-що з його гадок справдилось, де-що вже виявило себе хибним. Але взагалі "Листи" свідчать про те, що автор глибоко придивлявся до життя Німеччини, а тому прочитати їх ми радимо кожному українцеві, який хоче освітлити перед собою до певної міри можливу будучину рідної землі, оскільки ця будучина буде звязана з Німеччиною.

Мова книжки має багато галицизмів, але для інтелігентного Українця великих труднощів не уявляє.

К. Лоський.

623 *В. Левинський. Причини світової війни.* В-во "Робітничої Газети". Київ. 1918 р. Стор. 40. Ціна 1 карб. 50 коп.

Зроблена В. Левинським спроба з'ясувати причини великого кошмару, що тягнеться вже п'ятий рік, досить добра і заслуговує на серйозну увагу читача.

Правда, п. Левинський освітлює всі події, які вплинули тим чи иншим способом на початок війни, виходячи з погляду марксової доктрини. Таким чином, ніби то є змога закинути авторові обвинувачення в тенденційности. Але це буде прикрою помилкою, позаяк наведені п. Левинським історичні й економічні факти мають широке значіння й неминуче переконують, з яким би світоглядом читач не був, у справедливості зроблених висновків.

Спочатку автор з'ясовує у своїй брошурі розуміння самого слова "імперіалізм", а далі він малює загальне економічне становище, властиве всім індустріальним країнам—з одного боку, і загальне економічне становище, властиве всім аграрним країнам—з другого. Нарешті розглядає кожну державу окремо і робить свої остаточні висновки. Головним же його висновком буде той, що "шукати винуватців великої катастрофи по боці цієї або другої держави—було б помилково". Причина ж війни, на думку автора, яку він зміцнює серйозними аргументами, полягає в сучасному капиталистичному устрою державного механізму і в національній неволі багатьох народів...

Взагалі, книжка п. Левинського має певний інтерес. Видання чепурне і, беручи до уваги загальну дорожнечу, досить дешево.

О. Грудницький.

III. Красне письменство.

624 Стрілецький календар — альманах на рік 1917. Артистичної горстки і пресової квартири У. С. С. в полі. Львів стр. 159. Без ціни.

„Календарного“ матеріалу в цьому календарі мало: маємо лише місяцеслів та український історичний календарь; до останнього долучено окремими додатками важніші поезії з життя та боїв українських січових стрільців. Календарь з'явився на світ занадто пізно, через незалежні од видавців обставини. Тай до оцінки цієї книжки треба підходити, маючи на увазі не „календарний“ зміст її, а той літературний матеріал її, що обіймається словом *альманах*. З цього боку „Стрілецький календарь на 1917 р.“ має не обмежене — протягом одного тільки року — значіння, а значно ширше.

Альманах присвячено „Тим що впали“ в 1914—1916 рр. смертю лицарів за ідею незалежної України. Увесь матеріал — писаний здебільшого січовими стрільцями, що серед боїв та труднощів військового походного життя вирвали хвилину віддати пошаву славній пам'яті своїх незабутніх товаришів. Це надає альманахові особливої цінності і своєрідно-привабливої риси. І коли ви знайомитеся з поезіями, нарисами, оповіданнями, спогадами та інформаційними начерками, уміщеними в альманасі і наскрізь-перенятими або батальним змістом, або специфічними „стрілецькими“ настроями, то, незалежно од літературної цінності всього цього матеріалу, яка, зрештою, неоднакова, ви відчуваєте, що маєте діло з ароматом фактичної правди, а не зразками газетярської чи журнальної літератури, створеної фахівцями, авторами *ad hoc*, часто штучної і писаної на підставі переказів, а не на підставі безпосереднього знайомства і переживань. І хоч більшу половину матеріалу, уміщеного в альманасі, оповито сумом, окроплено сльозами над передчасними могилами, пронято тугою за молодим, загубленим життям, — але чатач, переглянувши альманах, згортає його з тим, зні *genetis*, побожним настроєм, який створює пошана і безмежна прихильність до світлих людей нашого народу, що вміють слово перетворити в діло і за велику ідею любови до волі свого краю найдорожче на світі — життя своє — оддають. Це настрій — урочистої, впевненості і гарячої віри, активної, не потухаючої віри в необхідність провадити далі ту справу, що її своєю кров'ю скропили наші молоді лицарі. Хотілось би, щоб вся наша молодь пронялась тим настроєм, що

не вгасав в душах українських січових стрільців і щоб всі наші воюючі знали, *за що* вони вмирають, за що труднощі терплять — так самож, як знали це стрільці січові в їх сутничках смертельних з москалями!...

В нарисі Олекси Івалчука „На стріч ясної царівни“ герой пояснює, що він пробує „серед воїнів, що мірять свої сили до високих замірів, виереджують других о цілі століття й падають перші на становищах, на які звернені очі мільонів“ (стр. 9). Герой „казки наших днів“ — („Хоругва невмирущих“ Василя Начовського) бачить корогву, що по переказах, перенесена була св. Архангелом Михайлом після нещасливого бою під Полтавою на Карпатські гори, і зміцнює „кров'ю і потом годовану, козакам“ століть деліану, кривдами покоління гартовану, духом вічності овіану, приспану сялу оружну проти кривд і неволі“ (стр. 18). Візії, запальні почуття, патріотичні екстази! — скажуть розмірковані скептики. Ні, це слова правди святої. Ось що пише в своєму щоденнику один із таких „фантастів“, що смертю скропив сялу своєї „патріотичної фантазії“ на уславленій бою гори Маківці після одного невдалого штурму москалів, одбитого січовиками: „Вони (січовики) вдоволені, бо ж як слід розуміють, яку прислугу вони принесли австрійській армії і як високо піднесли наш стяг за волю України. І ця стрілецька витревалість, хоробрість, та безмежна посвята за щастя України, показуватиме нестертими буквами грядучим поколінням на велике „memento“ поневоленої України“ († Ю. Соколовський. „Із дневника героя“, стр. 50). Те саме, тільки іншими словами, каже другий лицарь, улюблений січовиками в їх спогадах, Балюк Іван. Він оповідає, як під Галичем, січовики забирають назад од москалів „руїни давньої слави“, старозинну столицю українських князів. „Короткий відпочинок під мурами замку. Тихо було між нами. А в тій тиші чули ми як щось незломне, мов залізо й граніт, пронизує наші ряди, як лучить нас з тим давнім, що тут дрімає... Ми чули, що ми, мов щілина, через яку прорвалася перша струя тої енергії, яка *за віки* набиралася і незадовго прорветься тою щілиною, мов розбурхане море, і ніхто „не покладе їй ні запору, ні стриму“ († Балюк Іван. „Під Галичем“, стр. 52). В другому місці цей хоробрий, талановитий хлопець, пише своєму приятелеві: „Сяську! М'я силу в руках матимемо. Хто привик до воєнної грози, той не дасть себе в життя топтати і зневажати на ґрунті національ-

ному. Старі вже своє відспівали. Нову внесе струю нове покоління... Національна честь вже пробудилась і жадає сатисфакції за століття неволі, кривди, топтання" († Балуц Іван. „Листи з поля“, стр. 66). Те, що пише своєму приятелю убитий потім Балуц, є правдивий вислов дійсного стану речей на Україні і порукою того, що цей стан можна зробити таким, яким хоче бачити його Український нарід. Од його волі залежить зробити цей стан кращим, міцнішим і маючим відпорної сили в собі більш, як це було досі. Цю відпорну силу зміцнили серед українського народу січовики, а їх приклад, їх завзяття встановлюють зв'язок між кращими часами нашої історії, відновлюють традиції історичні і роблять єдиним, неперерваним, те, що було за часів Сагайдачного або Калнишевського, з тим, що тепер діється на Україні во ім'я її національної честі і самостійності політичної.

Ріжні з боку літературної цінності і поезії, і новели, і оповідання уміщено в альманаху. Деякі з них написано дитячою, ще невмілою рукою. Кращими треба вважати нарис Д. Лукіяновича „Під свій прапор“ (стр. 113—130), вірші Романа Купчинського „А я буду молитися“... „На постою“, Осипа Маковея „Брати“. Але, як згадував я вже, вони мають своєрідну привабливість, щирість, правдивість настрою і безпосередність враження, навіяного тою військовою або батальною обстановкою, серед якої вони писалися.

Цінними для історика українського січового стрілецтва будуть статті І. Цьокана „Економічно-адміністративна сторона У. С. В.“ (стр. 39—46), Михайла Яцківа „До історії Коша У. С. В.“—від самого початку аж по кінець березня 1916 р. (стр. 95—111), Дзіковського Василя „До історії гучульської сотні“ (стр. 132—133) і ин. Для тих, хто зацікавився б трохи ширше справою січового стрілецтва в Галичині, багато допоже бібліографічний показчик літератури на цю тему, уложений Іваном Каліновичем і уміщений в кінці альманаха: „Важніші жерела до історії українських січових стрільців“, (ст. 152—157). В показчику маємо відомости як про окремі видання та книжки про українських січових стрільців так і нотатки про важніші статті, уміщені в часописах, рівно ж вказівки на листовні видання, ілюстрації та музичні твори, присвячені стрільцям, або створені на теми січового стрілецтва.

Окремо од інших статей стоїть стаття М. Голубця, присвячена Олені Кульчицькій,

—галановитій авторці військових акварелів, навіяних останньою війною і подекуди присвячених темам з того ж таки стрілецтва.

В альманаху уміщено велику силу ілюстрацій, портретів визначних провідарів січового стрілецтва і тих лицарів—стрільців, що наклали своєю головою за визволення України. З тих портретів на вас поглядають молоді, часом дитячі ще обличчя, з милим успіхом в очі, або глибокою думою в них. І коли прочитаєш альманах, то вже знаєш, що та дума глибока в очі—то дума про Україну, про її волю державну, про незалежне життя її прясного покоління віків народу.

У нас так мало путищої літератури для війська. Можна з щирим серцем рекомендувати Стрілецький Альманах нашому війську і всім, хто хоче знати про ті криваві жертви, серед яких ми йдемо до відбудовання самостійності нашого краю. Ціни за книжку, з гарною обкладинкою пензля О. Кульчицької, на гарному папері, не показано. В наших книгарнях продають її за 5 карб.—як на наші часи—не дорого.

С. Петлюра.

625 *Мих. Грушевський. Sub divo. Оповідання, начерки, замітки. Київ, 1918 р. 111 стор. Ц. 2 карб.*

Збірку белетристичних творів Мих. Грушевського, що вийшла під спільним заголовком *Sub divo*, виготовлено було до друку ще назад тому чотири роки, однак не побачила вона зразу світа, бо тоді була „цензурна“. Багато води утекло з Дніпра до Лиману за ці чотири роки, пролилося море крові й сліз людських, зайшли небувалі зміни в загально-європейському, політичному, соціальному та економічному становищі громадянства. Отже оповідання, начерки й замітки, утворені почуттям автора перед лицем всесвітнього простору „під голім небом“, не втратили своєї краси і цікавості і „в метушливі щоденні інтереси“ будять у нас співзвучні почуття, зачіпають струни душі, утворюють настрої. Так може впливати поезія глибокого і дужого переживання чужої людини „перед лицем вічності, що прозирає до нас з мовчазної безодні“ і яку відчувати має „відкрите голе небо, особливо нічне“ (Передмова).

Величчя-великодня ніч. Вона особливо багато дає думок та почувань. Ніч святих радощів, ніч екстазу. Свято ідеї духового відродження, тріумфу вічноживучого духа над матеріальною смертю. Отже в радісних співах свята вчуваються

„відмінні ноти, тільки в загальнім характеру схожі з великоднім співом“. То в співі живих чути хори „поколінь одшедших“, що „співають пісню весняного відродження, не знаючи Христа“. То природа співає свій старий гимн Великому Панові і „веселі юрби народу продовжують несвідомо її старий дохристиянський культ“ („Ніч“).

Думка автора сягає до нервісних часів дохристиянського культу. Його „Предок“ — влучна характеристика життя й світогляду людини з предковичних часів, доісторичного життя, коли люде мали дивуватися, як чуду культури й просто неймовірному поступу, тому, що для наших часів було б поворотом до безкультурних часів далеких предків з передтисячяти, коли жарина, наприклад, уявлялася людині „кавальчиком сонця“.

Вплив передніх поколінь на найдавніші в майбутньому іде з перших часів чоловіка на землі і шляхи того впливу простелилися широкі й різноманітні, забезпечені психологічними мотивами, звичкою людини до фізичних обставин життя, — одяжних в рівній, мабуть, залежності стоїть як цивілізований чоловік, так і примитивний, сполучаючи з ними свої сповади та традиції („Пенати“), — могутньою поезією смерті і приписами моралі („Похорон“), страхом смерті („Комета“) та юридичними нормами, що в цілості становлять „власть мертвих над живими — велику, таємну власть, що виростає з далеких глибин і панує над живим життям, віками, тисячоліттями, до нині, до віку вяжучи волю, уяву, розум далекими, давно прожитими поняттями й збобонами“ („Тестамент“).

Переймаючи впливи минулого, підлягаючи законам еволюції, життя людське творить для людей невичерпане джерело краси і утіхи, яке — і в „життю для життя світового і позасвітового, і в відреченню утіх життя світового і позасвітового“ („Похорон“). Тільки ж що дає природі творець культури — людина, цей царь природа, як згорда про свою активну роль на світі иноді люблять люде говорити („Комети“)? Сумну відповідь на це складає начерк „На горах“.

На Буківці в давнину зеленіли безмежні ліси тисю красного, кедрини, буку. Під ласою рукою чоловіка не стало дивної рослини Буківця. Стоять лише на шпалю облуді, облухрані стовбури віковичних, старезних буків. Вимірають нині й смерекові ліси, „гинуть вирубувані, палені, не можучи відродитися під рукою чоловіка“. „Псується, змищає, гостріщає підсоння. Висихає

земля. Вимулюється, позбавлений ошіки дерева, родючий гумус. Бідніе, вироджується і завмірає жите від сих некористних змін, під рабівничою і жадною рукою чоловіка — свого ненасятного, погібельного племені, котрого черево — могила для всього жавущого: для рослини і звіря і риби і птаха“. Нищать самі себе і люде. І мимоволі встає питання: „Що буде нарешті? чим скінчиться це все? Чи виродиться коли небудь і переживеться безповоротно ся руїнна сила? Чи перекусають себе нарешті насмерть сі заїлі комахи й увільнять землю від своєї неситої злоби й знищення?“

Таким сумним акордом кінчається книжечка Мих. Грушевського, лишаючи на душі значну частку песимізму.

Кращі оповідання в збірнику, на мою думку, „Ніч“ і „Предок“. Белетристика М. Грушевського не звертає на себе нашої уваги особливою красою форма, одначе його твори цікаві думками, в них заложеними, і безпосередньою щирістю почуття, що утворює при їх читанню настрій.

В. Страшкевич.

626—628 *Омелько Островський. 1. — Жовті Води (1648 р.) історичне оповідання. В-во „Історична белетристика“, ч. 1. Друге виправлене видання. К. 1918. Стор. 38 in 32°, ціна і карб. 2. — Атакування Нової Січі, (1775 р.) історична повість В-во „Іст. б-ка“, ч. 6. К. 1918 р. ст. 119 in 32°. Ціна 2.50 к. 3. — Руйнування Чортомлицької Січі (1709 р.) історичне оповідання. В-во „Іст. б-ка“, ч. 7. К. 1918 р. Стор. 67 in 32°. Ціна 1.50 коп.*

Три книжечки — три незабутніх епізоди з історії завзятої боротьби України за свою волю і право. „Жовті Води“ — пролог славної Хмельниччини, і дві останніх — початок кінця та самий кінець Запорозької Січі.

Яскраві, героїчні моменти нашої історії, вона складають найбільш цікаву епоху її і, на щастя, найбільш опрацьовану наукою. Але зростає блєскупість, незвичайна драматичність та квітуча акція цієї епохи не могли не привабити оца художника до себе. І дійсно, навіть наша бідна література може нарахувати добрий десяток імен, що зостановлялись над цими влячнями до опису моментами історичними. Та й самі історики не завжди повздержувались, щоб не зрадити суворій науці за дия привабної „белетристики“. Навіть можна сказати, що „белетристика“ переважила тут і не на користь ані науці, ані художній творчості. Наука довго і завзято реставрувала чисті і правдиві історичні факти і обличчя, пока не досягла сзого, але цям вона не обезброїла „белетристику“, хоча показала їй своє місце.

Занотовані вище книжечки саме й належать до „історичної белетристики“. Автор поставив собі завданням не популяризувати історію, не вчити читача, а живо, образно, літературно змалювати постаті і події історії наших змагань за славу й волю. І звичайно, різні завдання досягаються різними засобами. Коли історик вимагає детального вивчення матеріалів різного роду до відновлення сомої події, то белетрист користується тим матеріалом лише, як засобом відбити дух часу, характер та психологію осіб і моменту. Герой історії не стає портретом в руках художника-белетриста, а лише творчим імпульсом до праці. Белетриста цікавить не те, щоб досягти реальної правди, але щоб не погрішити перед правдою художньою. І тому „історія“ художнього твору не є історією факту, а лише проекцією душі автора під враженням того факту.

Чим же є автор „історичної белетристики“? Нам здається, що і не істориком, і не художником. Перечитавши книжечки, помічаєш, що д. Островський пильно студіював „історію“ і то, починаючи від „Історії Русов“, і кінчаючи проф. Єварницьким та д. Кашенком. Між історичними працями його приваблювали ті твори, які давали йому більше матеріалу до фантазії, котрі переважували наукову сухість образом, фарбою, які впливали а почуття, а не на розум. І так, автор запозичав в історії тільки той чи инший факт, голий факт, з писаної історії — палітру, а сам він вже комбінував те все у „белетристичний“ твір. І іменю комбінував, обставляв, цеб то проводив певну технічну роботу фаховця, а не творив щось нове.

Сам автор є артистом театру і виступав у історичних ролях. Актор і проявився у всіх цих літературних сробах. З історичних праць він охоче й пильно вибірає матеріал для *реквізиту* лише у своїх історичних сценах. І тут треба віддати йому данину справедливості — він робить це з захопленням. Оті зброї, одежі, хати, їжі — взагалі побутові риси переважають і загромаджують все инче. Автор з насолодою обставляє історичний вістак, прикрашає його мертвими побрязкачами, але не має сили його витворити і оживити творчим духом. Він більш — режисер, реставратор, але не художник.

Твори його сядаються швидко на кінематографічні бинди — вони цікаві, захоплюють своїми фарбами, обстановкою, акцією, але все те відбувається в площині лише

розваги, чіпають просте чуття і не трівають душі й думки. Такі величні постаті, як Гнат Гордієнко, Мазепа, Калнишевський та инші в оповіданнях Островського тільки краще одягнені, смачніше ідять, довше й вільніше говорять та завзятіше б'ються з ворогами. І коли б у наших душах не жили вже образи цих лицарів України, то ми б так і нічого не мали від читання творів д. Ост — го, вони б затерлись за шумом, та блиском шабель, кухлів та инчого реквізиту цьес історичних. Автор нічого не дає для змалювання духовних постатей цих лицарів України, їх характеру, їх психології, їх лицарського духу, але він не дає нам і художнього образу їх. Твори д. Островського не є „belle lettres“, а тільки популяризація історичних фактів. Читаються вони легко, оп'яняють часто нездоровим духом напівграмотного читача і, крім фальші, зоологічного національного почуття і дикости та бундючного трактування історії святих змагань — нічого більш не дають. Правда, дають ще чималий зарібок видавцеві, але це ледве чи почесний резон їх істнування на книжному ринкові...

П. Богацький.

629 Джек Лондон. Бог Батьків. (Оповідання). Переклад з англійської мови. „Бібліотека Світової літератури“ № 1. Видавництво П. Маєвського, К. 1918. Стор. 30. Ц. 70 коп.

Я взяв цю книжечку, не маючи на меті писати на неї рецензії: просто не доводилося бачити по-московському цього оповідання Дж. Лондона і, коли я побачив його по-українському, безпосередньо з англійської мови перекладене та ще в виданні П. Маєвського, що робив переклади Дж. Лондона на московську мову з дозволу й особистої ухвали видатного американського письменника, — то я сподівався з приємністю прочитати нову, для мене річ поважного автора. Та, на жаль, дочитати до кінця була не сила; мусів кинути на половині й вважаю за свій обов'язок попередити інших читальників, які можуть потрапитися на ту ж вудочку, що й я.

За цей час значної книжкової продукції довелось нам бачити всякі видавня: й варті високої пошани, й кумедні сробы профанів, і непристойні по своїй бездарності, і часто спекулятивні. Одже-ж принаймні мені, не доводилось ще здивувати такої кумедної книжки, як оцеї переклад „Бога Батьків“. Не книжка — а суцільний анекдот. Мова мовить про поважну, навіть трагічну пригоду, — а ти заходишся від сміху, бо та-

кого сполучення слів, таких форм вислову, такої орфографії рішучо не доводилось бачити. Ну, чисто-ті вправи учнів вершого класу, що починають вчити німецької мови й роблять перші переклади на зразок такого:

„Видѣли ли вы бѣлый мышъ?—Бѣлый мышъ видѣлъ я нѣтъ, я слышлъ ее свисту-щую только, стоявши съ портфелію подъ мышію“.

Порівняйте самі хоча б оці перші, що попали на очі, абзаци з „Світової Бібліотеки“ Й. Маєвського:

... „На острові, посередній Юкона, багаточисленна колонія якихось-то водяних птахів белькочучи розповідала вьому світові про свої безконечні злизи, а сич на-смішкувато гоготав над нею (!) по той бік річки“ (ст. 5).

... „Але в ту ж хвилину з'явився і її батько з брехнею на устах і з брехливими обіцянками; і священник заартачився і відмовився дати вам право жити одному з другим, як чоловік з жінкою“ (ст. 7).

... „Я вдарив священника кулаком по його жиначому виді...“ (ст. 7).

... „Ми билися під час найбільшого скаку, і я вбив трох середь їх“ (ст. 7).

... „прикінчили його конита коней йогож товаришів“. (ст. 8).

... „і з того самого дня я не бачив білого виду, поки не побачив вас“ (ст. 11).

... „Метис—людина мішаної крові, на половину білий на половину індіць“. (ст. 6).

І така уся книжка.

По правді скажу, що „до цього самого дня“ я не сподівався, щоби д. Й. Маєвський, який має значне й пристойне видавництво у Москві, видавав і у Києві газету (московською, правда, мовою), знає видавничу справу, відігравав певну політичну роллю,—так безпардонно поставився до справи видань книжок по-українському. Не можу допустити, щоби це робилося по „невѣдѣнію“, бо не може й не повинен уявляти з себе чоловік громадської марки таку вже „santa simplicitas!“ Але ж додержуватись остериглого погляду на хахла, що для нього й цей „бог батьків бряде“—нижче гідности н. Маєвського, бо робота, яку він розпочав „Богом Батьків“—це очевидна дискредитація українського слова...
В. Старий.

IV. Видання для дітей.

630—633 „Цап та баран“, „Солом'яний бичок“, „Коза дреза“, „Кривенька качечка“. — Вид. „Нашим дітям“. Київ, 1918 р. По 13 ст., кошт. кожна 10 коп.

Ці копійчані, як на інші часи, дитячі книжечки містять в собі найкращі народні

прості, безхитросні, але захоплюючі мовою і змістом—казочки, що відповідають як найліпше невіддільності душевого складу дитини. Щедро приоздоблені рисунками, вони майже досягають свого завдання—дати легеньку і дешеву страву для розуму, темпераменту і художнім запитанням малого читача. Тут і сміх, і сум, і кумедна жахливість дужих страподохів, і лицарські вчинки завзятих юнаків. Одну ж з казочок—„Кривенька качечка“ оповито такими дивовижними, такими чарівними нахощами дійсної поезії, що через ту ніжну журбу та тиху прикрість на нетерплячу допитливість діда та баби, вона здатна опанувати душею навіть і дорослої людини.

Ілюстровано казочки В. Карріком та Г. Павловичем. Казочку „Цап та баран“ з'ілюстровав В. Каррік своїм улюбленим способом—карикатурою. Шарж у Карріка не тонкий, утворено його не аналізом природи на основі знання її найхарактерніших рис майстерним їх підкреслюванням, а скомпоновано не досить обміркованим нівечінням рисунка деяких частин природи, аби тільки він викликав сміх у глядача. В цьому малюнку Каррікові досягають своєї мети, але ж гадаємо, що шарж тонкий міг би показати, наприклад, різницю між цаном та бараном не тільки в тім, що в одного хвіст висить, а у другого задерто в гору і що в бдрана роги і вовна покручені, а у цана ні, а і в постагі, і в рухах. Так само і в малюнках вовків, добре було б визначити все, чого око наше не звикло бачити в звичайному собачі. Таку карикатуру, окрім веселощів, було б не позбавлено і деякого педагогічного значіння, вона б штовхала дитину на порівняння рисунка з живою природою, привчала б її до самостійних спостережень і аналізу природи що до ліній, форм, пропорцій і рухів, а це в свою чергу сприяло б вихованню вельми важливої умілості—свідомо й вірно бачити. А цією вдачою, за рідкими винятками, не володіють у нас навіть і дорослі, і те позбавляє їх змоги доходити повного розуміння та оцінювання найкращих творів пластичних мистецтв.

Що ж до рисунків п. Павловича, то деякі людські фігури у його змалювано досить характерно й живо; такі, наприклад, старенькі в „Кривенькій качечці“, дід та хлопчик в „Козі-дрезі“.

Як би ж ще до того специфічно-національна поведінка рухів його людей не настільки залежала від тяжини взуття і вайлуватості вбрання, а старенькі бабки були б щедріші на тьанину для снідниць, щоб ця

особливість не псувала так їх вигляду, і не надавала їм такої негарної химерно ти, як в „Солом'яному бичку“, наприклад, то роботу Павловича можна було б вважати цілком вдатною. Треба ще зауважити, що фізичний брак так прегарно овоетизованої дівчинки тим лиш і обмежувався, як оповідає назочка, — що красуня дівчина була „тільки кривенька трошки“, а у д. Пагловича вона і негарна і таки дуже шкунильгає в рисункові.

Що ж торкається зображення звірів, то бажано б бачити їх більш старанно обробленими. Так, наприклад, не зле було б, як-би певніше тримався на ногах млявоязикий вовк, вислухуючи зайчикові скарги; так само і той, що прохає смоли у солом'яного бичка, а ведмідям теж треба було б бути більш оформленими.

Невдалим треба визнати бажання художника дійти до перелачі пухнатости зайчика, бо від того заець виходить пожмаканням. Чудні і байдужі теж і поза і вираз лица у дідового сина під час, коли він виганяв Козу-дерезу, а маленька дівчинка дуже нагадує улюблені західно-європейські шаржі-примітиви.

Доречі зауважимо, що слід би уникати або одноманітного заштрихування при групуванні фігур, або групування одноманітно поштрихованих, щоб не зливалася вони в такі невіразні, загадкові плями.

Одже, не зважаючи на ці дрібні дефекти, всі чотирі книжечки мають проте чепурний вигляд і утворюють приємне враження умілості й доброго смаку.

Петро Ланин.

634 *Андерсен.*— „Садочок. Вельможні та прості. Свинна-сиринька“. Казки. Переклада О. Кривинюк. Вид. Катернославського Союзу Споживчих Т-в. К-ав, 1918. стор. 16, ц. 40 к.

З поміж трьох, обраних О. Кривинюковою, казок Андерсена—дві таких мизих, граціозних, благородних. Особливо зворушлива й лагідна казка - оповіданнячко про садочок з горошинки, що виростає в шпарті під стріхою проти вікна хворої дівчинки. Відповідно до вибору також удався й переклад; просто, рівно, гарною мовою. Безперечно, для дітей ця збірка Андерсенових казок буде приємним і користним подарунком.

О. Дякова.

V. Педагогіка і школа.

635 Поміч учителю в справі національного виховання учнів. Випуск 1. Видання Секретарства Справ Освітних. Київ, 1918. Стор. 50, ціна 60 коп.

Бувше Секретарство Справ Освітних, „бажаючи допомогти педагогічним радам

орієнтуватися в українській літературі“, респочало було видавати під наведеною вгорі назвою показчика того літературного матеріалу, „про який“, на думку секретарства, „напевно можна сказати, що він користний для шкільних бібліотек“. Перший випуск цього показчика містить у собі: 1) Показчик книжок для шкільних бібліотек по українській літературі, історії та географії; 2) Реєстр оригінальних та перекладних пьєс, визнаних театральним відділом можливими для виконання учнями середніх шкіл; 3) Реєстр музичних творів, придатних до виконання учнями в середніх школах України; 4) Збірники творів для читавья; 5) Показчик книжок для екскурсантів; 6) Портрети українських письменників та гетьманів для школи, і 7) Адреси українських книгарень.

Доцільно складена шкільна бібліотека є одним із могутніх засобів в справі шкільного навчання й виховання. Тому замір допомогти педагогічним радам в справі вибору придатних для шкільних бібліотек книжок треба було б тільки вітати, як би його як слід було виконано. На жаль, перший випуск цього показчика складено далеко не так, як того вимагає ця великої ваги справа.

Перш над усе в показникові не зазначено, які з тих книжок, що в його заведено, треба придбати в першу чергу, які в другу, і т. д., бо не всі ж вони і з наукового, і з художнього боку однакової вартости. Як же припустити, що складачі показчика мали на меті ввазати взагалі всі придатні для шкільних бібліотек книжки, не входячи в оцінку їх художньої чи наукової вартости, то чому ми не знаходимо там творів таких, наприклад, письменників, як О. Стороженко й Руданський? Адже не можна припустити, щоб складачі показчика вважали твори цих письменників не користними для шкільних бібліотек.

Взагалі треба сказати, що показчик книжок для шкільних бібліотек складено очевидно нашвилку, поспіхом. А відомо ж, що скорий поспіх — людям посміх. І справді, тільки отим скорим поспіхом і можна пояснити такі, наприклад, недогляди: книжечку „Думи кобзарські“ (видану колись Грінченком, а тепер видавн. „Сіяч“) здвбуємо в показникові двічі: перший раз її зведено, як і слід, в одділ *народньої поезії* (стор. 8), а другий раз вона цілком уже недоречі приместилася в одділ *художньої історичної літератури* (стор. 15). В цей же одділ чомусь втислися й книжки письменників Гр.

Коваленка (Українська історія) і М. Комаря (Оповідання про Богдана Хмельницького), а також розвідка Вас. Різниченка—Національний колір України, і ин.. Кепська буде „поміч учителю“ з такого показчика.

Користям у цьому показчківі треба визнати другий його одділ—„реєстр оригінальних та перекладних пьес, визнаних театральним відділом можливими для виконання учнями середніх шкіл“. В реєстр заведено 73 пьеси (49 оригінальних і 24 перекладних), при чому коротенько розказано зміст кожної з них і зроблено необхідні вказівки що-до постанови й декорації. Цей одділ показчика дійсно може стати в великій пригоді при виборі пьес для шкільних вистав.

„Реєстр музичних творів, придатних до виконання по середніх школах“ теж складено дуже добре.

Отже, не зважаючи на зазначені нами хиби першого одділу цієї книжечки, бажано все-таки бачити її в бібліотеці кожної середньої школи.

О. Волошин.

636 1. Звідомлене Управи української народної школи ім. Шевченка у Володимирі Волинським за 1916—17 рік. Володимир Волинський, 1917. Заходом Шкільного Комітету. Стор. in 8° 42. Ціни не зазначено.

„Звідомлене“ складається з двох розділів: 1) Давні українські школи у Володимирі Волинським (9 сторінок) і 2) Звідомлене Управи школи (33 стор.).

У першому розділі, що уявляє собою вступ до самого „Звідомлення“, спочатку в коротких словах подано історичні відомости про те, які на Україні здавна існували школи, яких наук навчали по тих школах, хто ними керував і на чій кошти вони утримувалися. Далі такі ж відомости уміщено про школи в Володимирі Волинському на протязі всього часу його історичного існування.

Другий розділ—Звідомлене Управи школи—містить у собі докладні відомости про заходи коло отворення в Володимирі Волинському української початкової школи, що розпочалися галицькими громадськими діячами в вересні 1915 року, цеб то незабаром після окупації міста центральними державами. Дозвіл на отворення школи одержано в кінці лютого 1916 року, а 5 квітня вже розпочалася в ній правильна наука. Це була перша українська школа на території Російської України.

В Звідомленні управи школи приведено докладні відомости про всі сторони її життя на протязі 1916—17 шкільного року, а саме: 1) персональний склад учителів школи; 2) план і програма предметів навчання (закон божий, читання й писання, українська мова, арифметика в сполученню з наукою про геометричні форми, німецька мова, історія України, рисування, спів, гімнастичні вправи, ручні роботи для дівчат) в кожному з чотирьох класів школи; 3) повний каталог книжок учительської та ученицької бібліотеки, інвентарі історичних та географічних мап,

картин до наглядного навчання й гімнастичного приладдя. Зазначено також, коли, з приводу чого й по якій програмі улаштувалися в школі урочисті свята, літературно-вокальні вечірки й розривки. Уміщено статистичні данні про національний і віросповідний склад учнів, місце їх народження, вік, пол і заняття батьків, а також грошове справоздання.

Звідомлення це можна визнати зразковим. Видано його бездоганно: хороший папір, чіткий друк, в тексті уміщено гарні ілюстрації: „Школа в день закінчення шкільного року 1 липня 1917“, „Наука в класі“, „Наука в шкільнім городі“ й инші,—всього сім ілюстрацій.

О. Волошин.

VI. Інформаційні видання.

637 Матеріали до української бібліографії. Том IV. Видає Бібліографічна Комісія Наукового Товариства імени Шевченка. У Львові. 1918. Ст. IV—80.

З великою радістю дивимось ми на те, як потроху відживає культурна праця в тих руїнах і згарищах, що поробила світова війна у нашій Галичині. Давне культурне огнище галицької України—Наукове Товариство імени Шевченка у Львові—розпочало на-ново свою діяльність ще тоді, коли Львів тільки що увільнився від московської неволі і коли ще довгий час було чути далекий відгомін гарматного бою. За 1916—1918 року Наукове Товариство видало 4 томи своїх „Записок“, в яких уміщено цілий ряд солідних і дуже цінних розвідок (особливо цікавий 124-й—Шевченківський том, де треба занотувати хоча б такі поважні праці, як В. Щурата про впливи польської політичної думки на Шевченка, Ів. Брика про „Неофітів“, статті Ів. Стешенка, К. Широцького та инш.). Видано 3 томи „Етнографічного Збірника“—народні байки й оповідання, під редакцією Вол. Гнатюка. Нарешті відновила публікація матеріалів до української бібліографії.

Виданий оце 4-й том цих матеріалів містить в собі „Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання“, уложений Володимиром Дорошенком,—властиво кажучи—тільки ще частину цілої праці, 1-й випуск її. Як відомо, в нашій літературі існує вже спис творів Ів. Франка, зложений пок. М. Павлицем (Львів, 1898); але цей спис доведено тільки до 1898-го—ювілейного для Франка року, знов же таки він був неповний і для закресленого ним обсягу часу: до нього не увійшли рецензії і пропущено чимало дрібніших статей і заміток. Спис Вол. Дорошенка обіймає всю літературну творчість Франка, все коли-небудь друковане ним на

протязі 1884—1914 років, а також і видання посмертні. По плану автора „Спис творів“ складається з 5-тих частин: 1-ша—красне письменство, 2-га—критика й публіцистика, 3-тя—Наукові писання, 4-та—рецензії і 5-та, додаткова—спис статей про Франка. Готовилася ця праця для „Ювілейного Збірника в честь Франка“, але війна перешкодила планам автора й примусила його „кинути все й рятуватися утечею зі Львова“. Тепер, діставши змогу продовжувати перервану працю, він публікує її в Матеріялах до Української Бібліографії.

До 1-го випуску вийшла белетристична творчість Франка за 40 літ його праці (1700 номерів) і частина „Критики й публіцистики“ (1874—1888 рр., № № 1701—2044). Ведена згідно з усіма принципами бібліографії, робота д. Дорошенка не тільки показує нам усю велич колосальної літературної праці Франка, але й творить наукову підставу до студій над історією його творчості. Робота д. Дорошенка, як свідчить він у своїй передмові, оперта майже виключно на автопсії, цеб-то на використанні самих друкованих творів письменника, розкиданих в безлічи старих, рідких і забутих виданнів. Це надає їй особливої цінності. Будемо сподіватись, що автор швидко закінчить і видасть цілу свою роботу, яка може служити достойною пам'яткою великого письменника.

Д. Дорошенко.

638 В. Гуссова (В. Павленський). Українська літературна мова, її відношення до народньої, сучасний стан і будучина. Вид. Кременчуцької „Просвіти“. Кр-к, р. 1918, стор. 38, ціна 1 карб.

З контексту цієї невеличкої, чепурненько виданої книжечки видно, що виготовлено її було автором для одної з лекцій, певно „Просвітянських“. Не може бути сумніву, що та лекція дуже зацікавила слухачів і певне, та оцінка праці п. Гуссова, яку їй дали слухачі його лекції, спричинилась до видання цієї надзвичайно цінної брошури.

Стисло, по прекрасно складеному плану скомпонував автор відомі вулчим колам читачів матеріали й дає сильну й переконуючу відповідь тим людям,—„рабам лукавим і лінивим“, що при всякій нагоді й на всіх перехрестях вигукують про „затби т. н. українцев!“, що вигадали якусь свою „мову“ і т. п. І тим краще зробив автор, що не надав своїй брошурці полемичного характеру, а спокійно й з великим тактом зібрав і систематизував убійчо-переконуючі аргументи, з якими майже не можна сперечатись.

В числі брошурок і популярних статей, написаних на цю тему, можна сміливо визнати роботу В. Гуссова одною з кращих. Треба тільки для другого видання трохи погладити мову.

В. Королів.

VII Мистецтво.

639 Іван Крип'якевич. З козацької сфрагистики. 16, стор., ціни не означено (відбитка з т. СХХІІІ—СХХІV записок Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові).

Цій цінній розвідці дала привід, як каже її автор, невеличка брошура д. Марії Слабченко—„Матеріали по малорусской сфрагистикі“ (Одесса, б. р., стор. 16). Висловлюючи жаль з приводу того, що „поле нашої сфрагистики дотепер таке необроблене“, автор дає свої матеріали, зібрані дуже уважно по різних архивах, а також наводять і літературу питання. Між иншим, д. Крип'якевич цілком справедливо зауважує, що розвідка д. Слабченкової „загальних висновків не дає“. Але, на жаль, він не зупиняється на тих помилках і багатьох непорозуміннях, що зустрічаються в студії д. Слабченкової, і які було зазначено в рецензії В. Г. в „Україні“ (1914 р., книга перша, стор. 131—132). Зовсім инше враження робить нова брошура д. Крип'якевича: це дійсно цінна студія, зложена уважно й науково. Автор розглядає перш всього печаті запорожського війська, потім—приватні печаті гетьманів та окремих представників козацької старшини. Що-до печатів запорожського війська, то автор звертає на них найбільшу увагу і робить спробу їх класифікації. До них він додає 10 репродукцій, виконаних на окремих таблицях. Відділ, в якому йде річ про печаті приватні, найменший й по розміру й по цінності. Автор, на жаль, зовсім не звертає уваги на герби, які вміщено на приватних печатах, і обмежується тільки тим, що дає літери (наприклад, див. печатку Івана Виговського (стор. 15), Юрія Хмельницького, Мазени, Небаби, хоч останню й описано в тому джерелі, на який посилається автор, Пушкаря, та инших). Тим часом, гербові емблеми мають велику цінність, і студіювання їх в порівнянні з гербами польськими тільки й може розв'язати питання, оскільки козацька старшина, утворюючи українську геральдику, користалася з польських гербовників, і оскільки справедливо думає О. Лазаревський, кажучи ніби то старшина не загляда-

ла в польські гербарі (стор. 2). Ми думаємо, що це твердження невірне; і хоча українська геральдика та ефрагістика в значній мірі оригінальні, але польській вплив все-ж в багатьох випадках на ній відбився.

В. Модзалевський.

640 *Микола Голубець. Українське мистецтво. (Вступ до історії). Львів—Київ. 1918. Новітня Бібліотека, ч. 29, стор. 31, цити не означено.*

Зацікавлення українським мистецтвом в наш час дуже поширилося, й ми маємо декілька праць, присвячених його студіюванню. В цих працях можна помітити два напрямки: один, який визнає за пам'ятки українського мистецтва майже все те, що збереглося від давніх часів на території України, хоч воно і належить до мистецтва інших народів, і другий, що додержується цілком національних зразків рідного мистецтва і відкидає від нього все те, що переважно являється продукцією чужою. Праця д. Голубця, яка торкається тільки мистецтва пластичних (будівництво, малярство та різьбярство), носить відносно накресленого вище поділу поглядів на українське мистецтво, якійсь мішаний характер. З одного боку, в передмові своїй, він каже (стор. 4): „не будемо говорити про наше мистецтво з часів перед охрещенням України“..., бо „досі не рішено ще, чи якраз ми були творцями“ тих пам'яток, що викопані з могил, і „скільки в тих пам'ятниках нашого, своє-рідного, а скільки запозиченого“. Це цілком справдиве. На стор. 5 й знову читаємо правдиве твердження про найдавніші церкви, які існують на території України, що вони „будовані способом, перенесеним на Україну з Візантії“, і далі: „Будували їх греки та їх українські учні, з яких знаємо архітекта Мелоніга... Порівнюючи старі церкви України з корінно-візантійськими, не найдемо надзвичайних ріжниць. З того можемо заключати, що українці, переймаючи візантійський спосіб будування, закинули свій власний“. Проти цього нічого не можна перечити, але чому ж все ж таки ми зустрічаємо тут, рядом з цими рядками, плани й малюнки цих храмів? Для нас ясно, що коли данна будівля, чи храм не мають національного українського характеру в своїй архітектурі, то нема чого й вводити їх в історію українського мистецтва. Зрозуміти це можна було б тільки тоді, коли автор мав би метою порівняти їх з зразками іншої архітектури, але д. Голубець цього не робить, і при тому називає ці храми „українсько-візантійськими“.

Треба визнати, що храмів українського типу ми не маємо від цих часів, не маємо також і світських будівель, бо вони були по більшості дерев'яні і тому не збереглися. На жаль, автор дає тільки один малюнок храму більш менш українського характеру (стор. 10) і ні одного малюнка храму дійсно національної української архітектури. „З великою слухністю“, читаємо на стор. 11, „призвано другу половину XVII і початок XVIII століття золотою добою українського будівництва, що йшла в парі з велетенським національним підйомом... В тих часах витворюється в українським кам'яним будівництві величній стрій, прозваний українським бароком“. Невже автор гадає, що тільки кам'яні церкви, збудовані в стилі українського бароко, і були наслідком цієї доби? Про церкви банного типу, що походять з давнього дерев'яного будівництва, мають розвинену класифікацію і уявляють з себе різноманітні зразки дійсно нашого самобутнього мистецтва, витворені на основі однієї ідеї, ми знаходимо тільки півсторінки в цій книжці (12—13) і ні одного до них малюнка! Автор як раз проминув те, на що треба було звернути особливу увагу, бо такі церкви є дійсно продукт творчості українського народу. Через те його твердження, що самобутність церков банного типу „давно вже доведено“—для читача не може бути ясним. Не торкаємось дрібних помилок; напр., на стр. 12, сказано, що церкву „Самойловича в Лубнах“ (певно Мгарського монастиря?) віднесено до типових українських церков, коли вона належить до барочних, і т. п. Різьбярство освітлено в брошурі замало, краще—малярство. Але трудно зрозуміти, чому автор відносить до творців в українському малярстві Рєпина, та інших сучасних художників. Невже для того, щоби ввійти в історію українського мистецтва досить бути українцем по походженню? Книжка має добрий зовнішній вигляд.

В. Модзалевський.

VIII. П о е з і ї.

641 *Іван Франко. Моїсей. Поема з предисловієм автора. Просмотровий авторомъ переводъ со второго украинскаго изданія В. Дятлова. Библиотека пльнника. Образцы украинской литературы. Серия I, № 1. Вѣна 1917. Стор. 85, ц. 1 кор.*

„Моїсей“ Франка одна з найвищих точок його поетичної творчості, величя поема переможеного сумніву, спів „гірний та вільний“, повний незломної віри в кращу долю, „весільний дар“ генію українського народу. Факт видання „Моїсея“ в „бібліо-

теці для бранців“ можна тільки вітати: розуміється, ніякий інший твір і не годен був би стояти на першому місці в серії, призначеній для ознайомлення широкого кола читачів з пам'ятниками українського письменства. Але видавання „Моїсея“ в перекладі накладає на видавців великі обов'язки. Треба, щоб переклад зроблено було досвідченою рукою вибагливого майстра, котрий зумів би подужати усі труднощі форми, — бо в протилежнім разі і Франко і його поема в очах читача можуть бути скомпромітовані надовго.

Д. Дятлов, що взявся перекладати Франкову поему, на жаль, не володіє віршом, не має жодного поетичного хисту, і через те переклад його вийшов в великій мірі невдатним. Перекладчик допустив в ньому прикрі прозаїзми, вульгарні вирази, і повний живих образів первотвір переказав блідою, безбарвною мовою політичної брошури. Так, наприклад, в пісні II-й Франко говорить про Моїсея і євр. народ:

І на хвилях бурхливих їх душ
у дні цроби і міри
попадав він із ними нераз
у безодню знєвіри.

Ал. Дятлов перекладає:
Въ пору пробы и мѣры
пережилъ съ ними самъ онъ не разъ
дни отсутствія аферы.

У Франка читаємо: „щоб ви знали, що з Богом на прою виступать непорадно“. Дятлов перекладає: „чтобъ вы знали, что съ Богомъ въ борьбу вступать *очень опасно*“. У Франка Моїсей говорить до ізраїльського народу: „Але ні, не самого себе у тобі я кохаю. — все найкраще, найвище, що знав, я у тебе вкладаю“. Дятлов перекладає надзвичайно мляво і прозаїчно: „Впрочемъ, нѣтъ, не себя самого я въ тебѣ уважаю, — все прекрасное, доброе все я въ тебя *вѣдь* вкладаю“. Перекладчик не зважає і на те навіть, що в нього герої Франка говорять термінами нової психіатрії. Слова Моїсея до самого себе звернені:

що як ти сорок літ от-сих був
шалом божеським хворий?

він переказує так:

что какъ ты сорокъ лѣтъ этакъ былъ
богоманией боленъ?

Невдатним треба визнати переклад д. Дятлова і з боку версифікації. Як відомо, „Моїсей“ написаний коротенькими строфами в 4 рядки; із них 1-й і 3-й творять собою трьохстопові анапести (оо1 оо1 оо1), 2-й і 4-й двохстопові гіперметричні (оо1 оо1 о); розмір для епічних творів трохи незвичай-

ний, а проте не невдячний, бо дозволяє досягнути досить великої енергії вислову і для цього треба тільки знати техніку анапеста. Але перекладчик її не знає, і тому: 1) допускає в так званому тезисі стопи без всякого розбору слова, що мають на собі повний наголос, а іноді ще й логічний натиск („предпочли всему брѣмя похода“, „вскричатъ камни нѣмые“, „Обратитесь самъ нѣнѣ“, „заглядаль всемъ имъ в души, читаль“... і т. п.), 2) пропускає наголоси там, де вони повинні бути по розміру („я ѿ неблагодарности приму“, „то незримое, что издавна“), 3) затримує ритм незначними і безбарвними словами, в роді: „ужь“, „все“, „еще“, „вѣдь“, яких уживає без внутрішньої необхідности:

О я очень давно ужь знакомъ...

або:

Вотъ среди лучшихъ людей Авиронъ
ужь краснѣетъ съ досады;
что-то среднимъ тамъ шепчетъ Датанъ,
демонъ злой ихъ громады.

4) Збільшує без потреби кількість стій в парних рядках, даючи замість двох три анапести:

а я каждый и вздохъ твой учель
и бієніє сѣрдца въ ознобѣ (3 стопи)

або:

а волю ѿ ослы ихъ грызуть
осеты и волчды въ это время (3 ст.).

Розуміється, всі зазначені вади значно змінюють ритм перекладу і серед незнайомих з версифікацією читачів можуть утворити вражіння, що перекладчик одступився од розміру оригінала.

Російська мова перекладу так само не бездоганна. На кожному кроці зустрічаємо неправильні форми, невірні наголоси: „ишь чего пожелали“, заглядаль, „занятый“ зам. занятъ, „гинець“ зам. погибаетъ, „юныхъ душъ покольнѣ“, „злого бунта умы“, „грѣзятъ“, „твоѣму“, „гадюка“ зам. змѣя, ячменя.

Так перекладено саму поему. Про „Вступ“ краще і не згадувати. Палкі промовисті терціни Франкові обертаються у Дятлова в щось безкровне й безбарвне. Мимоволі нав'язується висловок: Pastorem... pascere oportet oves, deductum dicere carmen, — пастухові личать пасти вівці і співати простіцію пісні. Нехай вибачить нам д. Дятлов, але йому не треба б було братись за переклад „Моїсея“.

До книжки додано два „предисловія“ — авторове, що являється перекладом його передмови до 2-го українського видання, з деякими змінами, і перекладачеве.

Вступне слово перекладчика займає коло трьох невеликих сторінок; в ньому цілком слушно вяснено значіння Франка в українській літературі, проведено паралель між ним і Шевченком і нарешті зазначено в кількох рисах основну ідею поеми. „Вообще, више д. Дятлов, „Моисей“ весьма характеренъ для міровозрѣнія Франка и, несмотря на эпическій характеръ поэмы, заключаетъ въ себѣ много личныхъ переживаній автора. И автора долгое время не признавали и гнали отъ себя не только польскіе и иные фараоны, но и украинскіе Датаны и Авяроны... И Франко неразъ въ трудныя минуты народной жизни мучился сомнѣніями Моисея... Моисей становится (в поемі Франка) прообразом самого автора, а еврейскій народъ символомъ украинскаго“. Уваги п. Дятлова, нам здається, потрібують деякого обмеження. Ліричний характер Франкової поеми не підлягає ніяким сумнівам, але чи не гріх установляти такі прямолинійні авалогії? Тлумачити „Моїсея“, як послідовну алегорію — чи не значить це првнєжувати його поетичну вартість?

Мис. Зеров.

642 *Олесь. Поезії. т. II. видання 2. Київ 1918 р. Видавниче товариство „Крилиця“ 130 стор., ціна 5 кар.*

Друге видання II-го тому поезій Олесь вийшло з деякими поправками автора. Це добрий звичай—ніколи не спочивати на лаврах, а раз у раз думати про те, щоб свій твір обробити, як мога, краще і довести його до „перла створенія“. Це ми й бачимо в другому виданні II-го тому поезій Олесь: в багатьох його піснях ми знаходимо деякі, хоч і невеличкі поправки, що надають творові або більше музичности, мелодійности, або навіть і просто таки більше правди. Так, напр., в першому виданні сказано: Ти гві|вом ді|шиш, горіш! а нє кон|аєш— тут нема ритму, автор в другому виданні замість—дишиш више „дихаєш“—і ритм знайдено (17); часом такий ритм повстає через вставку одного якогось речевня:

Ах! зв|щє ж ме|нє ти вд|рєв?
Я ж о|д|ужа|ті| ще (вставлено) ма-
рив... (99),

або через перестановку слів:

I А ті, мов |червіця|, ідєш на цв|ин-
т|арь.

II А ті, мов |червіця|, на цв|инт|арь|
ідєш.

Иноді невдатний вираз першого видання автор заміняє другим більш голосним:

I Он в сні він голову підняв.

II Ві сні він голову підняв.

I І тихо в траурах *снустіть*ся на коліна.
II І тихо в траурах *схиліть*ся на колінах.

Часом зміною виразу автор надає більш ясний, дійсний змісл своїй фразі:

I. І гимн *побід* співа невільна сторона.

II І гимн *борьби* співа невільна сторона.

Останній вираз більш реальний, бо в попередньому рядку говорилось про те, що тільки „в руках замаяли знамена“, і співати гимн *побіди* ще не можна (7).

Але не скрізь, на наш погляд, ті зміни, що їх зробив автор в своїх творах, можна вважати кращими:

II Все втонуло в пісні-морі,
Все забулось, як ві сні.

I Все втонуло в пісні-морі,
Море все в якомусь сні (28).

II І будуть *перли* рос
Сквдять на тебе віти.

I І будуть жемчуг рос
Сквдять на тебе віти.

II В очах моїх знамена мають,
Бряжчать, виблискують мечі

I
В ушах моїх бряжчать мечі.

В пісні над колискою початок в першому виданні здається нам більш відпові-
дним дійности, як в другому: мати співає над коліскою сина і промовляє:

I Спи, мій малесенький, спи, мій синок,
Я розкажу тобі безліч казок.

II Спить мій спить
Спить він, наслухавшись дивних казок.

Є в поправках, зроблених автором, і дещо таке, що могло явитися тільки в наші часи: так, в творі „Везли їх“ додано в першому рядку „з *салдатами*“, в шостому—
дурити і душити, і твір стає більш зрозумілим.

В цьому новому виданні передруковано весь другий том поезій Олесь, випущено тільки один в рш „Троянди“.

М. Марковський.

643 *Михайло Семенко. П'єро задається. Фрагменти. Інтимні поезії. Книга перша. Київ. 1918. 96 стор. ціна 5 карб. В-тво „Грунт“.*

Збірку поезій Михайла Семенка написано під великим впливом тих російських поетів, котрі кілька років тому виступили під прапором „футуризма“. Нові літературні задання цих поетів, які незабаром поділились на окремі школи („его футуристи“ і „гілейці“) викликали спочатку у критики багато закидів і непорозумінь, особливо з боку форми. Одначе найбільш чулим критикам і читачам було видко, що нова

літературна течія виникла зовсім не випадково, що деякі риси її (дінамізм) відповідали домаганням часу і стояли у звязку з футуризмом Західної Європи. Там Марінетті в своїх „маніфестах“ прославляв любов до небезпеки, огненність, красу швидкості, війну, революцію, призи́рство до жінок. Його уява запалювалась від арсеналів і фабрик, немов „причеплених до неба на скручених мотузах свого диму“, він хотів увільнити землю від усяких пам'ятників минулого, від музеїв, що зробили з країни якесь кладовище. Такі слова ще можна було зрозуміти, в Італії, де кожний камінь нагадує про давні часи, але коли їх повторювали в відсталій Росії, то зразу ставало видко, що багато в них літературної моди, словесних лише гримас. Марінетті прийшов до висновку, що для втілення нового змісту потрібні і нові літературні форми, але вони у італійського футуриста не досягли такого розвитку, як у російських—„гідейців“. Останні утворили „культ-слова, як такого“. Між иншим деякі з них дійшли до повної нісенітності, як, наприклад, Кручених, що написав „славетні“ вірші—

„Дил бур щир“.

Багато було прикрого і смішного у російському футуризмі, але, не вважаючи на це, талан окремих його представників було визнано. З них найбільш популярними стали Ігорь Северянін (який одначе, звязаний з футуризмом лише з зовнішнього боку), В. Хлебніков і В. Маяковський. Правда, перший з них нісся „Громогвищающего кубка“ ішов дуже швидко до занепаду, твори другого—самого оригінального—мало зрозумілі для широкої публіки, третій—тепер стоїть близько до ватажків „Советской Росії“ і через це накликає ще більшу догану, ніж раніш. Але у всіх цих поетів, зовсім неоднакових, є чому повчитися сучасникові, коли він бажає зробити нові кроки не тільки в поетичній техніці...

Михайло Семенко почуває, що нова літературна течія повинна зачепити і українську поезію; він цілком захоплений взагалі модернізмом—

...Шукаю квінт-есенцію модерного життя.
Схопить момент переходу, схопить момент історії

Щоб перекинуть міст в епоху аеро,
Прозріть у світ, де сна прекрасно хорі
Чурляліса і Врубеля, Сезана і Гуро (32 ст.).

Читасм вірші Семенка і згадуем кожну хвилину про ті зразки, з яких він, очевидно, користувався. Ось він галасує à la Маяковський:

„Розхрістуйся, моя душе, розперезуйсь, серце,
Висихайте, жили,
М'язи й кров—бензінодимом пройміть!
Я остаточно онімів і зітерся.
Я цілком розгубив свої сили
Несамохіть“ (25 стор.)

І хоча „П'єро задається“, але ж він признався: „цілком нудний я“. Через те, коли душа його „розхрістується“, то находимо в збірці щось гірше, ніж одну словесну розпусту:

„Боже, Мені набридло бути твоїм сином—
Пропоную помінятися ролями“ (27 ст.)

Семенко читав Северяніна. Коли той „задавався“: „я повсемістно оэкраченъ“, то і П'єро не відстає:

„Я обезсмертився дочасно“ (13 ст.)

Идучі за Северяніном, він вводить нові дієслова, такі невдалі: „Аллеються звуки тимпанів, тромбонів“ (19 ст.), „омагазинив свою зверненість“ (56 ст.), „Настрій мій розметерліничиться“ (10 ст.), „інтернаціональ-тестен“ (54 ст.) і т. п.

Северянін учинив багато шкоди російській мові, засмітивши її словами чужоземними, особливо французькими, а також словами термінами. Те ж робить відносно української мови Семенко. Але він відчуває недостачу словесного майстерства:

„Слів, слів не хватає у мене“ (31 ст.)

Не тільки слів не хватає йому, слів, на котрі такий багатий В. Хлебніков, поет-філолог. Бракує йому і тої мелодійности, що так відзначає твори Северяніна і тої яскравої образности, на яку такий багатий Маяковський. А вони ж вчителі Семенка—з попередньою і сучасною українською поезією у нього немає зв'язків ніяких, і це йому багато шкодять. Тому, хоча деякі просвітки поезії є в книжці Семенка (напр., вірш—„Море повне ясної блавити“ 90 ст.), але книжку його в цілості треба признати явищем негативним.

П. Філіпович.

644 Ів. Манжура. Поезії. З додатком біографії написаної д. Щукиним. Видавництво „Січ“ № 37. Черкаси 1918, стор. XII + 81. Ціна 1 карб. 25 коп.

Ів. Манжура—одна з найбільш призабутих, а разом з тим і найбільш інтересних постатів в історії української поезії. Харків'янин родом, бурлака з натури, він все своє життя „не мав де главу приклонити“. За дитячих літ з своїм бурлакою батьком блукав по Харківщині та по Курщині, юнаком воював в Герцоговині, потім працював в Катеринославських часописах, брався за видання популярної літератури, збирав етнографічні матеріяли. Ти-

няючись по чужих кутках, занедужав на плеврит і по весні 1893 р. умер, сорока двох літ, забутий в часі смерті навіть найближчими своїми приятелями. Збірник його поезій—під назвою „Степові думи та мотиви“ випущено було в Петербурзі р. 1899 під редакцією проф. О. Потебні, але значна частина його літературної спадщини побачила світ лише років 15 по його смерті; деякі праці його загубилися зовсім, деякі ще й досі лишаються в рукописах.

Деякі поезії Манжури користаються популярністю: „Лілії“ („У пишних палатах якогось маґната“), „Нечесну“ („Як билинька в полі зів'яла“) і „Степ“ („Гей ти степ широколанний“) можна зустріти по всіх антологіях та декламаторах,—але в цілому Манжуру, як поета, знають мало.

Творчість його небагата на мотиви: селянське горе, степ і степова природа, бурлацьке вольне життя—от і всі теми Манжури. Часами в його поезіях відчувається його власна загорьована доля:

Не хрещатим барвіночком,
не запашним василечком
життя наше процвіло,—
лихе горе та бідонька,
мов гірка та лебідонька,
його змалку поросло. („До товариша“),

Часами видко в них гірку іронію над самим собою. Така напр. поезія: „Бурлака“. Широком степом бреде бурлака „в заброді до моря“: обідрана свита, олізла шапка і—необмежна воля; бреде бурлака і питається в могили:

Ой скажи ти, стародавня
козацькая нене!
кому жити ще так славно
у світі за мене? („Бурлака“).

А от картина бурлацького похорону:

Не кадили, не світили
і дяки тоді не піли,
як в неділеньку раненько
поховали бурлаченька
край зеленого байраку
товариша-небораку. („Бурлакова могила“).

До найкращих поезій в збірнику, по мимо зазначених, відносяться: „Босняцька пісня“, „Сон“, „Роскіш—доли“, „Бурлака“ („Та вже весна, та вже красна“), „Старосвітська молитва“.

Мова у Манжури чудесна, колоритна; багато зменшених форм іменників („Святая Покрівонько“, „лихе горе та бідонька“), часто зустрічаються повні форми прикмет-

ників. Вірш співучий і мелодійний; епітет—яскравий та виразний, епітет народньої пісні.

Доданий до збірника біографічний нарис д. П. Щукина змістовний і читається з великим інтересом. Не шкода було, коли б цей нарис вийшов трохи довшим. Коли не лічити давньої статті проф. Сумцова, брошури д. Бикова та передмови до посмертних творів поета в „Л. Н. Вістнику“, про Манжуру нашому читачеві не відомо сливе що нічого.

Мик. Зеров.

645 *Ів. Рекуна*. Школа на Вкраїні (вірш) № 1-й Вид. Широківської „Просвіти“ 1917. 3 ст. in 32°. без ціни.

646 *Він же*. До рідного краю (вірш) № 2. Вид. Широківської „Просвіти“ 1917. 7 стор. in 32°.

Патріотичні віршовані теревені, заголовки яких ми виписали, убогі змістом і формою, видано „Просвітою“ в Широкому безперечно не з якою іншою метою, як стати до помочі селянам-куріям, що не мають де купити паперу на цигарки. Можливо, що з цих творів І. Рекуна, що подібний на поета Нікітіна, як пострижений пудель на лева, скористав й той учитель, про якого автор говорить так поетично:

Учитель, остивши
На діток в обіді (тобто-ображений!),
Шукає питанням
Своїм відповіді...

Автор цих віршів з сумом зазначає, що між „онуками“ України
єсть і темні
І освічені;
єсть ухвалені
І намічені...

але до якого гурту цих „онуків“ треба було б однести автора цих віршів—нехай вирішить сам читач.

В. Дикий.

IX. Театр і пьєси.

647 *Віталій Товстонос*. Круча, пьєса на 5 дій. В-во „Атось“. Миргород, 1918 р. стор. 64, ціна 2 карб.

Одного танцюриста спитали:

— Чого ти так пагано танцюєш?

А той, виправдовуючись, одказав:

— Зате довго!

Цей жарт можна прислати і до автора „Кручі“.

Д-ій Товстонос повідомляє, що він уже випустив на книжний ринок 12 всяких „драм“, „комедій“ та „жартів“ і, крім цих, має ще випустити три пьєси. Словом, аби читач, а пьєси будуть. Продуктивність надзвичайна!

Нам уже доводилося розглядати комедійку цього-ж автора—„Товариш Пролітайло“—і зазначити в ній негативні риси. Не високо стоїть по своїй художньо-літературній якості і нова пьєса д. Товстоноса „Кру-

ча". На протязі 5 х дій автор примушує своїх „героїв та героїнь“ весь час теревенити про зоологічну любов—волоцюгство.

Головна персона „Кручі“ — парубок Янко; не—пройдисвіт, волоцюга, джигун, до якого лицяються дівчата й молодниці, кидаючи своїх чоловіків і дітей. Янко не схиляється ні перед чим; він одбиває навіть жнку у свого друга-приятеля, Химу, яка, не витерпівши мук „нешасного кохання“, кінчає своє життя самогубством. Оце такий фінал п'єси.

Хоч би був догадався автор справити похорон „нешасній жертві“, яку він силоміць примусив до такого „страшного“ кінця.

Читаєш одю „Кручу“ і не віриш жодному слову, бо немає в ній ні художньої, ні життєвої правди,—одна штучність. Прихильників ця п'єса не придбає, бо кому охота марнувати час на читання нісенітниць—все одно нічого путнього не вичитаєш, на сцені-ж вона так само успіху мати не буде, бо вже минули часи „нешасних кохань“.

П. Гай.

Х. Релігія та церква.

648 „Коротенький Християнський Православний Катехизис з додатком щоденних молитов Українською вимовою“. Для початкових шкіл і домового вживання уложив *саянц. К. Ванькевич*. Проскурів, 1918 р., ст. 46 (in 16°). Ціна 60 коп.

Катехизичний метод запитно-відповідний;—той метод винахід і геніяльне вживання якого укрило голову старовинного грецького мислителя Сократа сльвом вічної слави нев'янучої та надало йому назву „сократичного“,—той метод, який за наших часів набрав такого потворного вигляду, став таким звичайним, так невдало пристосовується до справи, що викликає у читача мало не зненависть... Сократ через свій метод був дійсно „бабкою повитухою“, як сам він любив звати себе. — і допомагав слухачам своїм родити в думках щось для них нове, привабне, відкривав їм очі на такі сторони річей, котрих самі вони не добачали, хоч і дивились, вказував на такі згуки життя, яких вони самі не дочували, хоч і слухали... Але подивіться, у що перевернувся цей сократичний чудовий метод за наших часів в руках наших катехизаторів!...

Питання: „Що є християнський православний Катехизис?“

Відповідь: „Християнський православний Катехизис — це є викладання православної християнської науки“.

863

Пит.: „Як наша віра називається?“

Відп.: „Наша віра називається православною християнською, греко-восточною“.

Пит.: „Як ми називаємся по своїй вірі?“

Відп. „По своїй вірі ми називаємся православними християнами“.. і т. д., і т. д. Сухо, казенно, нецікаво, незграбно!!! Таким способом викладання можна хіба тільки однадити дитину, убита в ній всяку охоту до науки; можна зробити з найцікавішої речі справу, що заколаше на сон думку дитячу, розмягчить і знесилить її... І все це, через те, що „так прийнято“ викладати катехизичний матеріал, що цей спосіб викладу освячено віками та звичасм!... Проаналізуйте перше питання, з якого починає свій катехизис п. о. Ванькевич: „Що є християнський православний катехизис?“ Тут запитується у дитини зразу про три невідомі ще їй поняття: 1) православний, 2) християнський і 3) катехизис. Тепер подивіться на відповідь. „Християнський православний катехизис—це є викладання православної християнської науки“... Таким чином в відповіді пояснено тільки одно з трьох невідомих дитині понять, а два інших так і зоставлено непоясненими надалі. Логика визнає таке формулювання питань не тільки невдалим, а навіть неправдивим, личить, недопустимим в підручникові. А тим часом так скомпоновано у автора майже всі питання не тільки в його „Вступові“ до Катехизиса, але й у всьому катехизисові. І від отого повторювання тих же самих слів складається у читача почуття якоїсь нудьги та нікчемности праці!

Але нехай би автор вживав сократичного методу й більш уміло, ми всеж вважаємо своєчасним поставити принципове питання: чи не віджив уже цей метод свого віку, та чи не час би нам викладати катехизичний матеріал в з'язній формі оповідання? Прихильники сократичного методу за для катехизиса доводять, що він має свою велику перевагу: він, кажуть, дає спроможність викладати учебний матеріал з логічною роздільністю, докладністю та систематичністю... Але ці прикмети викладання не є суто-характеристичними прикметами одного тільки сократичного методу. Цього можна досягти і через з'язну форму викладу. Єство-ж сократичного методу полягає в тім, що це — найкращий шлях для виховання самодіяльності думки, заглиблення її в свої процеси, в свої вияви. А як що так, то, по-нашому, при вживанні сократичного методу, щоб був він користним, а не шкодли-

864

вим, — необхідно рахуватись як з віком учнів та їх розвитком, так і з характером матеріалу для навчання. Що до цього останнього, то ясно, що катехизичний матеріал, по свої суті догматичний, мало сприяє прикладанню до нього сократичного методу, по характеру своєму, так би мовити, „винаходного“... А що-до розвитку та віку учнів початкової школи, то, здається у них ще буде мало наукового майна, достатня кількість якого тільки й може зробити корисним вживання сократичного методу... А кінець кінцем повинно звернути увагу ще й на те, що сократичний метод, яко метод шкільного викладання науки, має й свої чималі ганжі, на що не хотять розглянути очей його прихильники. Вади його ось які: цей метод дбає виключно про найкращу окресленість та ясність окремих тез, але не про їх зв'язність. Звідсиля походить деяка дріб'язковість та недоладність тез, оброблених по сократичному методу. Знання окремих катехизичних тез дається задовольняюче, але ці тези не зв'язані одна з одною: це — окремі частини знання, але не знання, яко саме знання, цеб то щось органічно та внутрішньо впорядковане...

Отже, по нашому, час вже викладати катехизичний матеріал не в формі питань та відповідей, а в зв'язній формі оповідання. А за-для закріплення в пам'яті викладеного слід наприкінці відділів давати запитання для повторювання. Тільки питання ці повинні бути загального змісту й такі, щоб розбуджувати у учня вдумливість та самостійну думку.

Що-до складу „корот. катехизиса“, то, як це й звичайно для книг з таким змістом, — він поділяється на „Вступ“ і три відділи: 1) „о символі віри“, 2) „о молитві“ та 3) „о заповідях Божих“. На кінець додано „Молитви щоденні“, що їх видано автором окремою книжечкою під назвою „Молитовничок“, (див. № рец. 613, „Книгарь“).

Великим дефектом „Катехизиса“ треба ще вважати відсутність у ньому текста та пояснень на „заповіді блаженств“... За ґрунт для своєї книжечки автор обібрав „Наставленіє въ Зак. Бож. для начальн. учал. разныхъ наименованій и вѣдомствъ“ архієп. Агафодора російською мовою, яке п. о. Валькевич переважно, тільки з деякими своїми додатками, точнісінько й викладає мовою українською в своїй книжці... Власні додатки автора зроблено в більшості вдатно, але скорочення по-декуди дуже великі. Так, в четвертій уступі символа віри zostавлено без пояснення слова: „і

страдавша і погребенна“; в восьмій — „иже со Отцем і Сином спокланємъ і славами, глаголающаго пророки“... Не пояснено також слово „благодать“, а це — одне з ґрунтовних понять катехизиса... В сьомому уступі на питання: „Що таке царство Христове“, відповідь подано неясну та недоскональну.

На початку своєї книги автор робить таку ремарку: „при тлумаченні Символа віри і заповідів, треба начати все вивчене, користуючись при цьому зв'язком членів символу, чи заповідів з тям, або другим священно-історичним оповіданням, чи молитвою, що вже відомі дітям“. Але далі в відповідних місцях катехизиса ніяких вказівок не дає, тільки в третім члені Символа віри наприкінці зазначає, що „звичайно Пресвяту Діву Марію Свята Церква величає“ молитвою: „Богородице Діво радуйся“, а в восьмій наводить початок молитви „Царю небесний“... Одно з двох: або та ремарка зовсім не потрібна, або треба було зробити вказівки скрізь, а не в 3 та 8 чл. тільки... Але здається, що й зроблено ту ремарку не з якимсь там певним наміром, а через те, що ремарка стоїть в російському зразкові архієп. Агафодора...

З текстом, який автор пояснює, він звичайно поводитьсь так: наводить текст старо-слов'янською мовою, але з вимовою українською, а потім тут же подає його мовою українською. Це цілком доцільно. Але мова українська — якась старовинна, мало літературна, є багато слов'янських виразів. Деякі вирази — незугарні. Напр., в дев'ятому членові Симв. віри ієрархію названо „духовною“ замість „церковною“, хоч через скільки рядків автор сам себе вже поправляє... В десятім члені автор скрізь вживає виразу: „на чім залежить таїнство“, але далі наводять не слова Нового Завіту, на яких „заліжаль“, цеб то ґрунтуються всі наші „таїнства“, а пояснює, що діється з людиною й над людиною в кожній християнській таїні... Тому, нам здається, краще вжити виразу: „в чому полягає таїнство“... Можна було б зазначити ще чимало таких помилок та недоглядів. Але річ — не в них. Їх легко можна б виправити. Вартість книги — в методі викладання. А з цього боку „Катехизис“ потребує капітальної переробки, після якої тільки й може бути визнаним за більш-менш корисний для початкової школи...

Свящ. Олександр Ходзицький.

Видавничча хроніка.

† Б. К. Дорошкевич. 19-го вересня помер од наглої хвороби (еспанського грипу) Борис Костевич Дорошкевич. Покійний народився 27 вересня 1881 року на Чернігівщині, скінчив Московський кадетський корпус, а потім вступив до Петровсько-Розумовської с.-г. академії. Закінчивши науку р. 1904-го, він якийсь час служив на посаді земського агронома, потім був вчителем по сільсько-господарських школах та в гімназії. Згодом покинув вчителювати й пішов знову на посаду агронома й редактора земської газети в Тверській земстві, відкля перебрався на Україну й одібрав посаду редактора Київської Земської газети, що потім стала виходити під назвою „Народня Справа“.

До часу, поки доля не закинула його до рідного краю, Б. К. не цікавився українською справою, але тут—в серці України, він відчув свою національну приналежність до українського народу й почав працювати на його користь. З часом, коли почалася революція, а разом з нею й нова ера відродження України, в особі Б. К. ми вже зустрічаємо палкого й свідомого громадянина, який бере широку участь в різних проявах громадського життя, пише статті на громадські теми, складає підручники (видано не що давно підручник по хімії), працює на полі організації українських агрономічних сил, співробітнічає в нашому журналі, як фахівець агроном та пасішник.

Молодий, бадьорий і повний сил і щирого бажання послужити рідному народові, він несподівано падає, підкошений невблаганною хворобою, од якої згорів в кілька днів.

Велика шкода молодій надійній силі, що мала змогу й велике бажання допомогти розвою української культури.

Sic tibi terra levis, високоповажаний товаришу!

В. С—й.

● Паперова криза в Австрії набуває тих самих форм, що і на Україні. В останньому числі часопису „Шляхів“, що прийшло до нас цими днями, знаходимо сумну інформацію, яку подає своїм передплатникам видавництво часопису. „Книжкового паперу майже нема. Старий запас вичерпано, а нового паперу майже не витворюється із-за недостачі сировини, робочих рук, пугілля і т. п. ... Нема паперу навіть на шкільні книжки“... „Таким чином здобуття паперу,—говорить в розпочаті видавництво,—переходить людські сили, тим більше, коли потрібним є українське видавництво“...

● Товариство „Час“ незабаром розпочинає видання місячника під назвою „Закон і Право“.

при участі визначніщих правників і знавців права. Часопис має бути розміром в 3 — 4 аркуші, типа „Книгаря“. На редактора запрошено пр.-д. М. Кушніра.

● Міністерство закордонних справ в найближчому часі розпочинає видання свого офіційного органу для широкої інформації європейських країн про політичне та міжнародне життя України. Офіціоз видаватиметься німецькою мовою.

● Видавництво „Дзвін“ і „Українська Школа“. У Києві друкують такі книжки: *Петро Стал.* Поезії. Том перший; *Я. Чепіга.* Письмо в школі; *С. Черкасенко.* В шахтах; *Гетьманець.* Квітка-Основ'яненко; *Його ж.* Наші перші народолюбці і письменники поети; *Бр. Гріми.* Казки. Видання в двох великих томах і окремими випусками. Переклав по українському С. Черкасенко.

● Головне управління місцями замкнення Української Держави приступає до видання свого органу, що зватиметься „*Пенітенціярний Вістник*“.

● Всеукраїнський кооперат. видавн. Союз у Києві друкує і готує до друку: *І. А. Феценко-Чопівський.* Матеріальні багатства і велика промисловість України; *Проф. А. Д. Граве.* Початок алгебри (великий підручник алгебри для всіх класів середньої школи); *П. Г. Житецький.* Про українські народні думи; *Його ж.*—Енеїда Котляревського та огляд української літератури XVIII в.

● Незабаром має вийти з друку збірник пам'яті Б. О. Зарудного (ген. секретаря земельних справ), Л. Бочковського (чл. Центр. Ради) і Пугача Ісака (секр. „Народн. Волі“), забитих більшовиками. Збірник буде багато ілюстрований і міститиме, крім статтів присвячених пам'яті загиблих, ще й твори Б. О. Зарудного — красне письменство, публіцистику, листи й щоденники, упоряджені С. С. Зарудним та І. Михайличем.

● Вид. „Зброя“ у Києві друкує такі книжки: „Лекції тактики“ полк. генер. шт. *Чернявського*; „Московсько-український словник для військових“, *В. Євтимовича*; „Елементи організації укріпленої позиції та атаки її“, *О. Остаф'єва*.

● Т-во „Посвіта“ у-Вовчі на Слобожанщині друкує брошуру *В. Торського* „Українська державність і нова роля „Просвіт“.

● Вид. „Слово“ в Катеринославі готує до друку: *Дікенс.* Різняне оповідання; *д. Яворницький.* Укр.-Моск. словник; *Ж.-Верн.* Мандрівка до осередку землі.

● Вид. Подільської Губерніяльної Земської Управи незабаром випускає з друку *Російсько-Український Словник* і *Читанку* для 2-го класу вищих початкових та середніх шкіл.

● Там же ладяться до друку: „Історія Старого Завіту“; *Казак.* „Географія“ (загальна); „Читанка для вищих початкових шкіл“ *Ч. Ц. Григор'єв-Наш*; „Поділля“, історико-географ. нарис. „Український Катехизис“; *Г. Волошиновський*—„Андрій“, оповідання, та інші.

● Гуртон „Перекладач“ у Миргороді на Полтавщині в близькому часі випускає з друку такі книжки в українському перекладі: *А. Коменський* „Велика дідактика“; *Ж. Русо.* „Дух або про виховання“; *Флеров В.* „Новий засіб навчання сполученню звуків при навчанні читання“; *Монтесорі.* „Хата дитини“; *П. Пєрєгов.* „Що значить розвивати ум дитини“; *Пірогов.* „Вибрані статті про виховання“.

Літературне життя.

(Звістки та чутки).

◁▷ Відомий історик *Орест Левицький* закінчив свій побутовий нарис з життя українського панства XVI в. під назвою „Пан Сенюта, сучасник Байдн Вишневецького“. Цю надзвичайно цікаву повість шановний письменник прочитав 2-го жовтня в Українському Київському Клубі перед численною аудиторією.

◁▷ Український поет *О. Олесь* виготовив до видання шосту книгу своїх поезій.

◁▷ *Він-же*—підготував для нового видання свій переклад поеми Лонгфело—„Пісня про Гайявату“, зробивши повну перевірку тексту з англійським оригіналом.

◁▷ *Він-же* закінчив переклад віршом „Флорентійську трагедію“ Оскара Уальта.

◁▷ *Д-р М. Галін* закінчив велику роботу в справі упорядкування московсько-латинсько-української термінології.

◁▷ Популяризатор *В. Королів* виготовив для третього видання свою книгу—„Ветеринарний poradnik“—(Скотолічебник). Видавцем, певно, буде т-во „Книгоспілка“.

◁▷ Ветерин. лікар *М. Леонтович* закінчив працю по складанню спроби ветеринарно-скотарської термінології. Робота має друкуватись у часопису Київськ. т-ва ветер. лікарів.

◁▷ 14 жовтня ц. р. сповниться 25 років літературної діяльності відомого українського поета *Миколи Вороного*.

◁▷ Відома письменниця *Днірова Чайка* повернулася з Бахмута до Києва і зараз підготує до друку повну збірку своїх творів.

◁▷ Відомий письменник *С. Єфремов* готує до друку нове видання—„бібліотека україновідв'їня“,—показчика книжок по всіх питаннях українознавства, друкованого раніш в „Укр. Життя“.

◁▷ *Новий Словник*. В недалекому часі має вийти з друку в видавничій одній великій книжній фірмі просторий Російсько-Український словник. Словник обробляє гурток українців під орудою Г. Житєцького; приймають у роботі близьку участь В. Науменко, Є. Трегубов, П. Стебницький, А. Маршанський, Б. Кістяковський, О. Шрамченко, Є. Кивлицький, В. Ігнатюк, В. Кристаловський, П. Тимошок, Г. Квятковський та інші.

Листування редакції.

= *О. Діхтлреві*. Вам послано листа.

= *С. Кондрі*. Послано Вам картку. Стаття піде. Просимо прислати реєстр.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.

Зміст журналів.

„Наше Минувле“. Двохмісячник. № 1. 1918 р.

Зміст: Від редакції. М. Костомаров. Книги битія українського народу; П. Зайцев. „Книги битія“, як документ і твір; Український текст проклямації: „До братів українців“, подав П. З.; І. Свенціцький. Михайло Павлик (1853—1915); Проф. С. Єлізаров. Памяти моїх учителів і керівників М. І. Гулака, Л. Загурського та О. О. Навроцького; Нові документи про Гулака; подав Пав. Зайцев; До історії галицької руїни (Меморіал К. Паньківського); подав Сергій Єфремов. К. Тіалдер. Карло XII на Україні; Вячеслав Прокіпович. Київська миліція; К. Широцький. Українська штука за часів старокнязівських та її вучення; Федір Ернст. Київські архітекти XVIII віку. В. Модзалевський і Г. Парбут. До питання про державний герб України; Пав. Зайцев. Перші українські поезії XIX в.—І. Марта Писаревська; Вас. Бойко. До питання про вплив „Записок Охотника“ Тургенева, на „Народні Оповідання“ Марка Вовчка. Євг. Онацький. Ще про автора „Історії Русов“; Архив Літературний: Нове до тексту „Москаля Чарівника“.—Свалена П. Гулаком-Артемівським поема.—Лист Шевченка до А. Родзянка.—Недрукований вірш Аркадія Родзянка.—Новий лист Т. Шевченка.—Листи Куліша до Н. Ол. Відоверської. Подав і коментував Пав. Зайцев.—Недрукований вірш Павла Грабовського. Подав Г. Коваленко-Коломацький. (Гр. Гетьманець); Архив історичний: Тестамент Єлени Адамовичової (1688 року). (Випише съ книгъ мѣскихъ ратуша нѣжинского права Майдебурского).—Універсал гетьмана Мазепи про козаків (1701 року).—До історії козацької служби. (Чотири універсали Стародубських полковників). Подав В. Модзалевський; Полиця антиквара-бібліофіла; К. Широцький „Івоіка ієрополітика“. Бібліографія. Укр. ініса. Книжки й неперіодичні видання років 1914—1917. Зібрав і систематизував Ол. Гуцало; Некролог.

„Шлях“. Місячник. Ч. 6—7.

Зміст: 1) М. Філянський. Бузовий куш. (Легенда лірична). 2) Христя Альчевська. Моїм до віку щиро будь. 3) Максим Рильський. Бенкет. (Драматичний малюнок). 4) О. Слісаренко. Шовкові брови трагічно зламані. 5) В. Алешко. Міць життя; Вдихну, вдихну живої сили. 6) А. Курницька. Гірській Струмок. (Мініатюра). 7) Шарль Бодлер. Уносня. Переклад О. Жихаренка. 8) Петро Теняк. Любов. 9) Шарль ван-Лерберг. Пав. (Комедія в трьох діях, прозою писана). Переклад М. Рильського і М. Мухина. 10) М. Марковський. Іван Франко. Спроба його літературної характеристики. 11) Сергій Шелухин. Наша пісня. 12) К. Гордієвич. І. Нечників. (З нагоди 2 років смерті). 13) Бібліографія. 14) Українські часописи. 15) Оповідки. 16) Від редакції.

„Українська Кооперація“. Місячник. Кн. 1. 1918 року.

Зміст: Од редакції; М. Туган-Барановський. Остання мета кооперації; проф. К. Мацієвич. Кооперація і національне відродження; П. Пожарський. Українська Кооперація; Л. Бухановський. Організація кооперативної статистики; С. Покровський. Найближчі завдання кооперативного законодавства; А. Литвиненко. Огляд кооперативного життя; Г. Павловський. Центральний Український Кооперативний Комітет; Ів. Прихоженко. З життя Київського Союзбанку; Хроніка; Бібліографія.

Нові видання, надіслані до редакції „Книгаря“.

- 884 **Агрономичний поради́ник по скотар-
ству.**—Другий збірник статей під ред. А. Тер-
ниченка. Т-во „Український Агровом“. Київ, 1918
р. Ст. 63. Ц. 2 р. 25 коп.
- Амічіс, Е.**—Шкільні оповідання. Кн. дру-
га. Укр. перекл. О. Діхтяря. Вид. Т-ва „Час“
у Києві. 1918 р. Ст. 32. Ц. 1 карб.
- Білецький, Л.**—Про Тараса Шевченка.
До шкільного святкування роковин Кобзаря Ук-
раїни. Вид. Уманської Укр. Учительської Сп.
Умань. 1918 р. Ст. 16. Ц. 25 коп.
- Гоголь, М.**—Ревизор. Ком-дія на 5 дій.
Переклав М. Садовський. Вид. Т-ва „Час“ у
Київ. 1918 р. Ст. 100. Ц. 3 карб.
- Григоренко, Гр.**—Твори. Том I. Видан-
ня Т-ва „Час“ у Києві. 1918 р. Ст. 251. Ц.
4 карб. 50 коп.
- Донцов, Дм.**—Похід Карла XII на Ук-
раїну. Київ. 1918 р. Вид. „Т-ва шевченка на
родної культури“. Чистий дохід призначається
на стенодійний фонд ім. Гетьмана Івана Мазе-
пи. Ст. 28. Ц. 1 карб.
- 890 **Дубровський, В.**—Словник московсько-
український. Вид. „Рідна Мова“. Київ. 1918 р.
Ст. 542. Ц. 12 карб.
- Жид, Ш.**—Майбутність кооперації. „Біб-
ліотека Кооператора“ № 4. Вид. „Дніпросоюзу“.
Київ. 1918 р. Ст. 16. Ц. 60 коп.
- Карнеджі, Ан.**—Царство інтересу (The
Empire of Business). На укр. мову переклав
М. Черкавський. Київ. 1918 р. Ст. 118. ц.
3 карб.
- Карпенко Карий, Ів.**—Мартин Боруля.
Комедія на 5 дій. Вид. Т-ва „Криниця“. Київ.
1918 р. Ст. 94. ц. 2 карб.
- 895 **Його ж.**—Бурлака (Чабан). Драма на
5 дій. Вид. Т-ва „Криниця“. Київ. 1918 р. Ст.
88. ц. 2 карб.
- Його-ж.**—Бовдарівна. Драма на 4 дії
й 5 одмін. Вид. Т-ва „Криниця“. Київ. 1918
р. Ст. 64. ц. 1 карб. 50 коп.
- Ковальчук, П.**—Циганка Радда. Драм.
етюд на 1 д. по Г'орькому. Київ. 1918 р. Ст. 15. Ц. 65 к.
- Островський, Ол.**—Полтава (1709 р.).
Історичне оповідання. Вид. „Істор. Белетр.“ ч.
8. Київ. 1918 р. Ст. 60. ц. 1 карб. 65 к.
- Його-ж.**—Іван Вогун полковник Вин-
ницький (1651 р.). Історичне оповідання. Друге
випр. вид. Вид. „Істор. Бел.“, ч. 3. Київ. 1918
р. Ст. 31. ц. 85 коп.
- Підручник німецької мови.** Скл. Л.
Леше. Ч. I. Вид. 6. Вид. Самовенка. Київ. 1918 р.
Ст. 80. Ц. 2 р.
- 900 **Поради́ник.**—Дітям позашкільної осві-
ти і дошкільного виховання. Випуск перший.
Вид. Департаменту Позашкільної Осв. ти. Під ред.
Ів. Крижановського. Київ. 1918 р. Ст. 175. ц.
3 карб. 50 коп.
- Правильник піхотинців.**— Частина I.
Впоряд. Київ. 1918 р. Вид. Січових Стрільців.
Ст. 220 in 32°, ц. 8 гривень.
- Руданський, С.**—Лірика, співомовки та
байки. 1918 р. с. Глібов. Н. Ущця на Поді-
лю. Ст. 78. ц. 1 карб. 50 коп.
- Його-ж.**—Збірник віршів. Вид. „Селян-
Сам“. Одеса. 1918 р., ст. 48 ц. 50 к.
- Русова, С.**—Початковий підручник фран-
цузької мови за-для самонавчання і перших кла-
сів гімназії з французько українським словарем.
Вид. Вінницької Просвіти. 1918 р. Вінниця. Ст.
62. ц. 3 карб.
- 905 **Семенко, М.**—Інтимні поезії, кн. I.
Перо задається. Фрагменти. Київ. Вид. „„Грунт.““
1918 р. Ст. 92. ц. 5 карб.
- Сопільнюк, Т. М.**—Вірші. м. Новий
Орлик на Полтавщині. 1918 р. Ст. 20. Ціни не
зазначено.
- Тесленко, А.**—З книги життя. Вид. дру-
ге. Видавництво „Вік“ у Києві. 1918 р. Ст.
247. Ц. 4 карб.
- Титаренко, С.**—Совечко. Граматка до
науки читання й описання. Вид. Т-во „Криниця“.
Київ. 1918 р. Ст. 47. Ц. 1 карб. 50 коп.
- Тогобочній, І.**—Жидівка вихрестка. Дра-
ма на 5 дій. Вид. друге. Київ. 1918 р. Ст. 78.
Ц. 2 р. 25 коп.
- 910 **Томпсон-Сетон, Е.**—Вінго. Оповідання.
Катеринослав. 1918 р. Вид. „Слово“. Ст. 20. ✓
Ц. 2 гривні 40 шагів.
- Франко, Ів.**—Великий шум. Повість.
Друге видання. Вид. „Сіач“ у Черкасах. 1918
р. Ст. 104. Ц. 3 карб. 20 коп.
- Чайковський, Андрій.**—Олюнька (опо-
відання). Львів. 1918 р. Ст. 267. Ц. 6 корон.
- Черкасенко, С.**—Безвинтульні (опо-
відання). 2 е видання. Вид. „Українська Школа“.
Київ. 1918 р. Ст. 16. Ц. 35 коп.
- Шеметів, К.**—Організація торгівлі в
споживчих товариствах. Перекл. з 2-го рос. вид.
О. Варава. Видання „Дніпросоюзу.“ Київ. 1918
р. Ст. 80. Ц. 3 гривні.
- 915 **Шиндлер, Франц.**—Фізика для вищих
початкових шкіл. З німецької мови перекл. Анд.
Сабат. Вид. Т-ва „Вернигора“. Київ—Відень.
1918 р. Ст. 93. Ц. 6 гривень.

Т-во „ЧАС“ останніми часами видало такі нові книжки:

Пр. Спекторський Є. Основи права державного (Пер. О. Вечерницького)	1	50
Доц. Свенціцький Іа. Основи науки про мову українську	1	60
Пр. Тимченко Є. Українська граматика	2	25
Чернасенко Сп. Рідна школа, читанка I	1	30
Його-ж. Рідна школа, чит. II	2	10
Чепіга Я. Задачник для початкових народніх шкіл, рік другий	—	65
Науменко В. Загальні принципи українського правопису	—	25
Чепіга Я. Методичні замітки до навчання грамоти по згуковому методу	—	40
Гоголь М. Тарас Бульба (переклад М. Садовського)	2	—
Кобець О. В Тарасову ніч (драматичні картини для роковин смерті Т. Шевченка)	—	35
Де Амічіс Е. Шкільні оповідання, кн. I. (За рідний край. Маленький лицарь. В поміч батькові. Хлопчик-барабанщик. В лікарні)	—	60
„Будні“. Оповідання з чужих мов (Джіовані Чіампелі - Ролзевичової, А. Доде, Арне Гарборга, Г.-де Монасана, К. Мікєата, М. Конєнницької й инш.) т. I	2	25
Олесь О. „З журбою радість обнялась“, поезії, кн. I, вид. друге	1	40
Загул Д. З зелених гір (поезії)	1	60
Садовський М. Спомини з російсько-турецької війни 1877—78 р.	1	50
„Бім-бом, дзелень-бом!“ Нар. казочка, 8 великих малюнків в багатьох фарбах художника О. Судомори	2	50
Тем у чорній фарбі для розмальовування	—	—
„Прибадашка“. Нар. казка мал. О. Судомори	2	50
Старицька-Черняхівська Л. Гетьман Петро Дорошенко (драма)	3	—
Ніковський А. Український правопис (словничок)	—	85
Стінний словник старовинних Українських слів	—	75
Московсько-Український словник „Час“	3	50
Американські оповідання. Упорядкував В. Старий	2	—
Старицька-Черняхівська Л. Останній сніг, вид. 2.	—	70
Де Амічіс Е. Шкільні товариші (щоденник школяра), 3-є вид.	4	—
Гоголь М. Ревизор, комедія (перекл. М. Садовського)	—	—
Ожешкова Е. Gloria victis. (Оповідання)	—	25
Гаршин В. Чотирі дні. (Оповідання)	—	20
Андрєєв Л. Петька на хуторі	2	75
Старицького М. Богдан Хмельницький	1	50
Гауптман Г. Ганнуся	2	80
Майстрєнко, Х. В вогні і крові	4	50
Григорєнко, Гр. Твори. Т. I	—	—

Приймається передплата на 1918 рік
на двохтижневий кооперативний журнал

„Кооперативна Зоря“

(рік видання перший),

що видається коштом і заходами Дніпровського Союзу Споживчих Товариств, у КИЇВІ.

Передплата: на рік—12 карб.; на півроку—6 карб.; на чверть року—3 карб.;
АДРЕСА РЕДАКЦІ І КОНТОРИ: Київ, Інститутська, 4. Дніпровський Союз Споживчих Товариств.

Приймається передплата на 1918 рік
на щотижневий ілюстрований кооперативний часопис

„КОМАШНІЯ“

(6-ий рік видання)

Видання Київського Кредитового Союзу Кооперативних Установ.

Передплата на рік коштує 12 карб., на 1/2 р. 6 карб., на 1/4 року 3 карб.
Адреса редакції і контори: Київ, Інститутська, 3. Київський Кредитивний Союз Кооперативних Установ.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1918 РІК ВИДАННЯ
й приймає передплату
НА МІСЯШНИЙ КРИТИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПИС

Книгарь

літопис українського письменства,
(РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ)

Ціна часопису „Книгарь“ з пересилкою на рік—15 карб.; на пів року—8 карб., три місяці 4 карбованці. Перші чотири книжки „Книгаря“ за 1917 рік досилаються новим передплатникам за додаткову платню в 3 рублі. Передплата співробітникам вираховується з гонорару. Оповідки видавництва по 50 к. за рядок.

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ. Володимирська 42, тел. 25—77. „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Стариць.

Товариство „Час“ у Київі

з листопаду цього року розпочинає видання українського правничого місячника

„ЗАКОН І ПРАВО“

при ближчій участі членів українського правничого Товариства у Київі, відомих правників професорів, сенаторів, діячів магістратури та адвокатури.

Часопис „ЗАКОН І ПРАВО“ виходитиме по такій програмі:

1. Статті по історії, теорії і практичному вивченню права та судівництва, особливо статті та розвідки з обсягу державного та міжнародного права.
2. Огляд закордонного законодавства: відомости про нові закони та законопроекти закордонних держав.
3. Судова та судово-адміністративна практика (справоздання з важніших судових процесів та факти з судово-адміністративного життя).
4. Хроніка; а) з діяльності міністерства юстиції, Державного Сенату та судових установ; б) наукові диспути з життя правничих товариств та правничих факультетів; г) з діяльності адвокатури, магістратури та нотаріату; д) некрологи і ювілеї.
5. Бібліографія: а) критичний огляд нових книг та брошур українських і закордонних; б) бібліографічний показник правничої літератури української і чужоземної; в) огляд правничої преси української і закордонної.
6. Закони і распоряженія українського уряду.
7. Систематична вибірка ухвал Державного Сенату.
8. Справочний відділ.

Часопис „ЗАКОН І ПРАВО“ ставить своїм завданням допомогти правникам в їх діяльності, а також виховувати поміж громадянством почуття законности та розуміння правових норм державного життя.

Ціна часопису „ЗАКОН І ПРАВО“ (4 аркуші друку) з пересилкою на два місяці (до кінця 1918 р.)—6 карб., окрема книжка 3 карб. 50 коп.

Оповідки видавництва по 1 карб. за рядок.

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ, Володимирська ул. № 42, тел. 27 — 77. Т-во „Час“, редакція „ЗАКОН І ПРАВО“.

Щоб не було задержки в висилці треба поспішати з передплатою.

Список співробітників буде подано незабаром.

По справах редакційних звертатись що дня окрім свят, від 2—3 г. дня. Володимирська № 42.

Друкарня Товариства „Час“ у Київі.